

2011

Help, mijn leerling heeft faalangst! Wat nu?

Een onderzoek naar de juiste begeleiding van leerlingen met kenmerken van faalangst in de klas.

Naam:	Tanja Houthuizen
Studentnummer:	2145670
Opleiding:	Remedial Teaching.
Datum:	Juni 2011
Begeleider:	Marleen van den Engel
Master Special Education Needs	

Inhoudsopgave

Samenvatting	5-6
Inleiding	7-8

Hoofdstuk 1

Aanleiding en probleemstelling onderzoek

§ 1.1	Aanleiding voor het onderzoek.....	9
§ 1.2	Doel van het onderzoek	9-10
§ 1.3	Doel in het onderzoek.....	10
§ 1.4	Onderzoeksvraag en deelvragen	10-11
§ 1.5	Huidige situatie en gewenste situatie	11-12
§ 1.6	Wat is er al bekend over eerder onderzoek over faalangst?	12

Hoofdstuk 2

Theoretische onderbouwing

§ 2.1	Wat is faalangst?	13-14
§ 2.2	Hoe kan een leerkracht faalangst signaleren?	14-15
§ 2.3	Wat is er nodig voor welbevinden?	15-16
§ 2.4	Wat kan een leerkracht doen om het welbevinden van een leerling met kenmerken van faalangst positief te beïnvloeden?	16-19

Hoofdstuk 3

Onderzoeksmethodologie

§ 3.1	Keuze verantwoording onderzoeksvorm	20
§ 3.2	Wijze van dataverzameling en verantwoording keuze onderzoeksinstrumenten	20
§ 3.2.1	Vaststellen beginsituatie	20-22
§ 3.2.2	Het onderzoek	22-23
§ 3.2.3	Eindmeting onderzoek.....	23-24
§ 3.3	Informatie over de bij het onderzoek betrokkenen	24

Hoofdstuk 4

Theoretische onderbouwing

§ 4.1	Hoe begeleidt de leerkracht van groep 3/4 leerlingen met kenmerken van van faalangst?	25
§ 4.1.1	Leerkrachtvragenlijst	25-27
§ 4.1.2	Vragenlijst wat weet en doet leerkracht al met faalangst?	27
§ 4.1.3	Observaties leerkrachtgedrag.....	28
§ 4.2	Welke leerlingen hebben kenmerken van faalangst?	29
§ 4.2.1	Faalangstsignaleringslijst	29-30
§ 4.2.2	Zelfbeeldschaal Jeninga.....	30-31
§ 4.2.3	Observaties kijkwijzer leerlingen met kenmerken van faalangst. ..	32-33
§ 4.3	Hoe ervaren leerlingen met kenmerken van faalangst de begeleiding van hun leerkracht?	33
§ 4.3.1	Vragenlijst over de begeleiding van de leerkracht.....	33-35
§ 4.3.2	Ervaring leerkracht begeleiding van leerlingen met kenmerken van faalangst	35-36
§ 4.3.3	Interview leerlingen over de begeleiding van de leerkracht.	37-38
§ 4.4	Waargenomen verschillen zelfbeeldschaal en faalangstsignaleringslijst. ..	38-40
§ 4.5	Reflectie op het handelen van de leerkracht.	40-41
§ 4.6	Conclusies.	41

Hoofdstuk 5

Conclusies

§ 5.1	Antwoord op deelvragen	42
§ 5.1.1	Hoe wordt faalangst in de literatuur omschreven?	42
§ 5.1.2	Welke signaleringsinstrumenten voor faalangst zijn er voor het basisonderwijs?	42-43
§ 5.1.3	Wat zijn de (onderwijs)behoeften van een leerling met kenmerken van faalangst en welk leerkrachtgedrag past daar dan bij?l.....	43-44
§ 5.1.4	Wat doe ik als leerkracht op basisschool de L. nu al met betrekking tot de begeleiding van leerlingen met kenmerken van faalangst?	44
§ 5.1.5	Hoe ervaren leerlingen met kenmerken van faalangst de begeleiding nu op basisschool de L.?	45
§ 5.1.6	Welke aanpakken zijn bekend met betrekking tot faalangst?	45

§ 5.1.7	Wat zou een aanvullende rol van een remedial teacher kunnen zijn in de begeleiding van leerlingen met kenmerken van faalangst? .46
§ 5.2	Antwoord op de onderzoeksvraag.46-48

Hoofdstuk 6

Evaluatie onderzoek

§ 6.1	Wat ging er goed en wat niet?49-50
§ 6.2	Wat had er anders of beter gekund?50-51
§ 6.3	Conclusies voor de toekomst.....51
§ 6.4	Hoe heb ik het als persoon ervaren?51-52

Literatuurlijst	53
-----------------------	----

Bijlagen	55-94
----------------	-------

Samenvatting

Een op de twaalf leerlingen in het basisonderwijs heeft in enige mate last van faalangst (Wiltink, 2000). In elke klas zitten wel één of meerdere leerlingen met kenmerken van faalangst. Zo ook in groep 3/4 van basisschool de L. Er werd van alles gedaan met deze leerlingen; veel complimenten geven, niet te moeilijke taken aanbieden om zo succeservaringen op te doen, enzovoorts. Het leverde niet het gewenste resultaat op. Zo ontstond de vraag: Hoe kan ik als leerkracht een positieve invloed hebben op het welbevinden van leerlingen van 6 tot en met 8 jaar met kenmerken van faalangst uit groep 3/4?

Om hierachter te komen is eerst theoretisch onderzoek gedaan naar wat faalangst is, hoe het gesignaleerd kan worden bij jonge leerlingen en welke aanpakken er bekend zijn? Faalangst is een situatiegebonden angst (Nieuwenbroek, 2010). Vaak zijn dit situaties waarin prestaties geleverd moeten worden (Wiltink, 2000). Voor het welbevinden van leerlingen zijn drie dingen belangrijk: Relatie, autonomie en competentie (Stevens, 1997). Hoe de leerling de ondersteuning ervaart hangt af van hoe hij deze interpreteert (Stevens, 1997). Leerlingen met kenmerken van faalangst hebben vaak een negatief zelfbeeld (Nieuwenbroek, 2010). Dus voor het welbevinden van leerlingen met kenmerken van faalangst is er meer nodig, dan dat gewerkt wordt volgens de matrix van adaptief onderwijs (Stevens, 1997). Volgens Nieuwenbroek (2010) zou de leerkracht relationeel moeten kunnen communiceren. Dit houdt in dat de leerkracht aangeeft wat het gedrag van de leerling voor de omgeving betekent. De leerling krijgt zo zijn invloedsbesef terug (Nieuwenbroek, 2010). Verder moet positieve en negatieve feedback met elkaar gecombineerd worden en gecontroleerd worden hoe de leerling deze feedback ervaart (Wiltink, 2000). Leerlingen met kenmerken van faalangst hebben last van niet helpende gedachten (Ellis, 1964, in Wiltink, 2000). Met behulp van het ABC-schema van Janssen en Verresen (1998, in Wiltink, 2000) kunnen deze gedachten worden omgezet in helpende gedachten. Verder is het belangrijk om het leerkrachtgedrag te onderzoeken (Wiltink, 2000). Om faalangst te signaleren kan volgens Bokhove (2011) in groep 6 en hoger gebruik worden gemaakt van de Schoolvragenlijst. In de lagere groepen kan gebruik worden gemaakt van een faalangstsignaleringslijst (Bokhove,

2011). Verder kan de zelfbeeldschaal (Jeninga, 2008) informatie geven. In gesprek gaan met de leerlingen is belangrijk, daar leerlingen zelf goed kunnen aangeven waar de problemen zitten (Stevens, 1997). Bij dit alles is het ook belangrijk om de ouders te betrekken, omdat de leerlingen loyaal zijn naar hun ouders (Westerman, 2002).

In dit onderzoek zijn de in de theorie gevonden aanpakken voor leerlingen met kenmerken van faalangst uitgeprobeerd. De leerlingen hebben de zelfbeeldschaal (Jeninga, 2008) ingevuld en de leerkracht heeft de faalangstsignaleringslijst (Bokhove, 2011) ingevuld. Vervolgens werden de leerlingen nog geobserveerd. Door deze drie instrumenten in te zetten, kon er met zekerheid gezegd worden welke leerlingen kenmerken van faalangst hadden. Het leerkrachtgedrag werd onderzocht door middel van observaties en de vragenlijst over het voorkomen van faalangst (Bokhove, 2011) werd ingevuld. Hieruit bleek wat er aan het leerkrachtgedrag verbeterd kon worden. De leerlingen hebben een vragenlijst ingevuld en zijn geïnterviewd over hoe zij de leerkrachtbegeleiding ervaren hebben aan het begin en aan het eind van het onderzoek. Leerlingen gaven in het begin van het onderzoek aan, dat ze graag zouden willen dat de leerkracht positieve en negatieve feedback met elkaar combineerde en hun hielp om in zichzelf te geloven. Er werd relationeel gecommuniceerd met de leerlingen met kenmerken van faalangst en positieve en negatieve feedback werden gecombineerd. De leerlingen gaven aan dat door middel van relationeel communiceren en het combineren van positieve en negatieve feedback, de feedback positiever ervaren werd dan voorheen. Met behulp van het ABC-schema (Jansen & Verresen, 1998, in Wiltink, 2000) heeft de leerkracht de leerlingen geholpen om niet helpende gedachten om te zetten in helpende gedachten. Leerlingen gaven aan het eind van het onderzoek aan dat ze hierdoor positiever gingen denken en zichzelf moed inspraken. Hieruit mag geconcludeerd worden dat de leerkracht een grote invloed kan hebben op het welbevinden van leerlingen met kenmerken van faalangst. Tijdens dit onderzoek zijn niet alle ouders genoeg betrokken geweest bij het proces. Van een leerling wel, bij deze leerling trad er wel een verandering op binnen de zelfbeeldschaal (Jeninga, 2008) en bij de andere twee leerlingen niet. Dit is een mogelijk bewijs dat het belangrijk is om ouders te betrekken bij de aanpak.

Inleiding:

Inmiddels ben ik al bijna 10 jaar werkzaam in het onderwijs op basisschool de L. Het is voor mij een vak wat veel voldoening geeft. De verbazing op de gezichten van de leerlingen als ze weer iets nieuws hebben geleerd of ontdekt, is geweldig. In de loop der jaren is mijn interesse voor leerlingen die meer extra zorg nodig hebben enorm gegroeid. Ik wilde meer weten over de signalering en begeleiding van deze leerlingen. Ik wilde de diepte in en niet aan de oppervlakte blijven werken. Daarom ben ik de opleiding remedial teaching gaan volgen.

Een van de onderwerpen waar ik graag meer over wil weten is faalangst.

Elk jaar zijn er in de klas wel leerlingen met kenmerken van faalangst. Deze leerlingen hebben een speciale aanpak nodig. Faalangst is voor mij nog een vaag begrip, want wanneer heeft een leerling nu kenmerken van faalangst en wat doe je dan? Als een leerling moeite heeft met spelling, dan uit zich dat duidelijk in slechte resultaten. Door een toets af te nemen, komt de leerkracht erachter met welke spellingscategorieën de leerling problemen heeft en kan hier vervolgens een plan opzetten. Bij leerlingen met kenmerken van faalangst wordt dit een heel ander verhaal. Er zijn op basisschool de L. namelijk geen toetsen waarmee onderzocht kan worden of een leerling kenmerken van faalangst heeft. Hoe komt een leerkracht er dan achter? Verder zijn er ook nog verschillende vormen van faalangst; sociale faalangst, cognitieve faalangst en motorische faalangst (Nieuwenbroek, 2010). Om een leerling met faalangst te helpen, zal een leerkracht zijn benadering naar de leerling toe moeten veranderen. Maar wat kan een leerkracht dan in zijn leerkrachtgedrag veranderen?

Door in gesprek te zijn met collega's, kwam naar boven dat ze ook niet zo goed raad weten met leerlingen met kenmerken van faalangst. Iedere leerkracht doet weer iets anders. De een geeft veel complimenten, de ander laat de leerling inzien dat zijn gedachten niet helpend zijn, enzovoorts. Maar één lijn binnen het team is er niet. En op de vraag wat nu de juiste manier van signaleren en begeleiden is, wist niemand een antwoord te geven.

Naar aanleiding van dit gesprek rees bij mij de vraag wat een leerkracht moet weten over faalangst, hoe moet signaleren en hoe moet handelen bij een leerling met kenmerken van faalangst.? Nu wordt een leerling vaak meteen doorverwezen naar

een faalangsttraining, zonder goed gesignaleerd te hebben wat deze leerling nu eigenlijk nodig heeft. De leerkracht blijft buiten schot in dit geval. Terwijl een leerkracht toch ook zou moeten weten hoe hij in de klas moet handelen met leerlingen met kenmerken van faalangst.

Bovenstaande prikkelde mij om toch eens verder op onderzoek uit te gaan. In mijn groep 3/4 op basisschool de L. zitten leerlingen waarvan ik het vermoeden heb dat ze kenmerken van faalangst hebben. Maar dit is gebaseerd op een vermoeden en niet goed onderbouwd met goede argumenten. Ik zie binnen de groep vaak wat faalangst met leerlingen doet. Ze blokkeren volledig tijdens hun werk of toets en er komt niet uit de leerling wat erin zit. Als leerkracht probeer ik dan vertrouwen te bieden aan deze leerlingen, veel complimenten te geven en moeilijke situaties uit te weg te gaan, zodat ze vooral veel succeservaringen opdoen. Vaak lukt het me niet om een positieve invloed te hebben op het welbevinden van deze leerlingen. Al snel verwijst ik de leerling dan door naar een faalangsttraining. Nu vraag ik me sterk af of ik als leerkracht wel alles gedaan heb wat ik kon? Is mijn begeleiding naar deze leerlingen toe wel adequaat genoeg?

Om deze redenen ga ik in groep 3/4 van basisschool de L. onderzoek doen naar wat leerlingen met kenmerken van faalangst nodig hebben van hun leerkracht. In groep 3/4 zitten 14 leerlingen. Basisschool de L. is een kleine dorpsschool met 95 leerlingen.

Uit dit onderzoek hoop ik dat duidelijk gaat worden wat leerlingen met kenmerken van faalangst nodig hebben van hun leerkracht.

De waarde van dit onderzoek zal zijn dat ik een leidraad zal krijgen om op een juiste manier om te gaan met leerlingen met kenmerken van faalangst. Deze kennis kan ik uiteindelijk delen met mijn collega's.

Hoofdstuk 1

Aanleiding en probleemstelling onderzoek

§ 1.1

Aanleiding voor het onderzoek

Elk jaar zitten er in de klas leerlingen met kenmerken van faalangst. Deze leerlingen vragen een speciale aanpak, maar welke? Dat is ieder schooljaar weer een terugkerend probleem. Reden genoeg om te onderzoeken wat een leerling met kenmerken van faalangst nodig heeft van zijn leerkracht.

§ 1.2

Doel van het onderzoek

Rolf is een leerling met kenmerken van faalangst. Tot wanhopen van de leerkracht, is hij vaak zijn spullen kwijt. De leerkracht wil met haar les beginnen. Dan ziet ze dat Rolf zijn werkboekje kwijt is. Ze zegt: "Rolf je gaat me toch niet vertellen dat je alweer je spullen kwijt bent. Gisteren je potlood, vandaag weer je werkboekje. Nu moeten we met de hele klas op jou wachten. Je moet echt beter op je spullen letten."
Ze ziet dat Rolf op zijn nagels begint te bijten, naar de grond staart, een kleur krijgt en in zijn tafeltje naar zijn boekje zoekt. Ze vraagt zich af: "Hoe moet ik hem duidelijk maken dat hij beter op zijn spullen let, zonder hem nog faalangstiger te maken?"

Nieuwenbroek en ter Beek (1999) beschrijven dat de manier van feedback geven voor leerlingen met kenmerken van faalangst een belangrijke rol speelt voor de zelfwaardering. Een leerkracht geeft positieve feedback, hetzij op de taak gericht of op de persoon. Maar de vraag is of de leerling dit compliment ook als positief opvat. Voor leerlingen met kenmerken van faalangst is het daarom heel belangrijk, dat een leerkracht relationeel kan communiceren. Dit houdt in dat de leerkracht laat merken wat het resultaat of gedrag voor hem betekent. Dit bevordert de zelfvalidatie (ik besta) en de zelfrealisatie van de leerling (mijn gedrag heeft effect op anderen). Zelfvalidatie en zelfrealisatie vormen het zelfbeeld van de leerling. (Nieuwenbroek & ter Beek, 1999). Wiltink (2000) stelt dat negatieve opmerkingen beter positief geformuleerd kunnen worden. In het geval van Rolf had de leerkracht beter kunnen zeggen: "Probeer de volgende keer wat beter op je spullen te letten."

Leerkrachten hebben bij leerlingen met kenmerken van faalangst de neiging om hen alleen maar te belonen, veel complimenten te geven, vooral geen te moeilijke taken aan te bieden om zo hun angst te overwinnen (van Lieshout, 2009). Het is beter om interne bronnen van motivatie aan te spreken, onder andere door het aanbieden van taken in de “zone van naaste ontwikkeling” (Vygotsky 1978, in van Lieshout,2009, p.100).

Dit lezende kan men zich afvragen of leerkrachten zich hiervan bewust zijn. Hierdoor ontstaat de vraag: Wat moet een leerkracht nu weten, kunnen en doen om het welbevinden van leerlingen met kenmerken van faalangst positief te beïnvloeden?

De verwachting van dit onderzoek is dat ik inzicht krijg in de begeleiding die leerlingen met kenmerken van faalangst nodig hebben en welk leerkracht gedrag daarbij hoort. Maar ook wat een remedial teacher hierin kan betekenen voor de leerkracht en leerling.

§ 1.3

Doel in het onderzoek

In dit onderzoek wordt onderzocht welk leerkrachtgedrag een positieve invloed kan hebben op het welbevinden van leerlingen met kenmerken van faalangst, omdat ik meer wil weten over een juiste begeleiding van leerlingen met kenmerken van faalangst op de basisschool, zodat ik professioneler om kan gaan met leerlingen met kenmerken van faalangst.

§ 1.4

Onderzoeksvraag en deelvragen

Hoe kan ik als leerkracht een positieve invloed hebben op het welbevinden van leerlingen van 6 tot en met 8 jaar met kenmerken van faalangst uit groep 3/4?

Deelvragen

- Hoe wordt faalangst in de literatuur omschreven?
- Wat zijn de zichtbare kenmerken van faalangst?
- Welke aanpakken zijn bekend met betrekking tot faalangst?

- Welke signaleringsinstrumenten voor het basisonderwijs zijn er voor faalangst?
- Wat zijn de (onderwijs)behoeften van een leerling met kenmerken van faalangst en welk leerkrachtgedrag past daar dan bij?
- Wat doe ik als leerkracht op basisschool de L. nu al met betrekking tot de begeleiding van leerlingen met kenmerken van faalangst?
- Hoe ervaren de leerlingen met kenmerken van faalangst de begeleiding nu op basisschool de L.?
- Wat zou een aanvullende rol van een remedial teacher kunnen zijn in de begeleiding van leerlingen met kenmerken van faalangst?

§ 1.5

Huidige situatie en gewenste situatie

Door in gesprek te gaan met de leerkrachten op basisschool de L., bleek dat er behoefte is aan meer duidelijkheid over de begeleiding van leerlingen met kenmerken van faalangst.

Op dit moment is het op basisschool de L. zo dat elke leerkracht vanuit zijn gevoel werkt. Uit gesprekken met de leerkrachten blijkt handelingsverlegenheid. Ze weten niet zo goed hoe ze kenmerken van faalangst kunnen signaleren en wat een juiste begeleiding is voor leerlingen met kenmerken van faalangst. Er wordt geen gebruik gemaakt van signaleringslijsten. Een leerling wordt vaak doorverwezen naar een externe faalangstraining. Er wordt niet gekeken naar de begeleiding van de leerkrachten zelf. Terwijl de leerkracht een grote invloed heeft op het welbevinden van de leerling (Stevens, 1997). Faalangst hangt samen met het leveren van prestaties (Wiltink, 2000). School is de plek waar prestaties geleverd moeten worden. De leerkracht is daarom de persoon om te signaleren en te begeleiden. Verder is het belangrijk dat een leerkracht over kennis van faalangst beschikt (Bokhove, 2006).

De gewenste situatie zou zijn dat de leerkrachten op basisschool de L. weten welke behoeften leerlingen met kenmerken van faalangst hebben, zodat ze daar hun leerkrachtgedrag op kunnen aanpassen. Ze weten de juiste signaleringslijsten af te nemen. Verder weten ze de juiste externe instanties in te schakelen voor bijvoorbeeld een faalangstraining, als blijkt dat ze zelf niet het gewenste resultaat

behalen bij een leerling met kenmerken van faalangst. Denk hierbij ook aan het inschakelen van een remedial teacher.

§ 1.6

Wat is er al over het onderwerp bekend bij eerder onderzoek over faalangst?

Het is belangrijk dat in een vroege fase wordt vastgesteld of een leerling kenmerken van faalangst heeft (Litière, 2000). Verder is een goede diagnostiek heel belangrijk (Litière, 2000). Voor leerlingen van groep 1 tot en met 5 zijn er verschillende signaleringsinstrumenten. De kracht van een signaleringsinstrument is, dat een leerkracht aanknopingspunten heeft om te signaleren en te observeren. Vanaf groep 6 kan de leerkracht de Schoolvragenlijst (SVL) (Vorst, 1994) afnemen. Verder is er nog de Prestatie Motivatie Test voor kinderen van 10 tot 16 jaar (PMT-K) (Hermans, 1983). Deze mag alleen maar worden afgenomen door psychologen, pedagogen of remedial teachers. Uit deze test wordt afgeleid of er sprake is van een situatie gebonden angst (faalangst) of een angst als levenstrek.

Er zijn een aantal factoren waardoor een kind faalangst kan ontwikkelen. De opvoeding kan een rol spelen, maar ook de school. De manier waarop een docent toetst of les geeft, kan een rol spelen bij de ontwikkeling van faalangst (Janssens, 2002). Dit heeft te maken met de driehoek van Stevens (1997): competentie, relatie en vertrouwen. Als de leerling een goede relatie en vertrouwensband heeft met de leerkracht, zal de leerling zich veel veiliger voelen. Uit onderzoek van Westerman (2002) blijkt dat leerlingen die faalangst hebben, vaak ook ouders hebben met faalangst. Zij heeft dit onderzocht door de Prestatie Motivatie Test voor Kinderen (PMT-K) en de Prestatie Motivatie Test (PMT) voor volwassenen af te nemen bij ouder en kind. Dit is alleen zo bij de biologische ouders. Dit heeft te maken met de loyaliteit die kinderen naar hun biologische ouders toe hebben. Ook Nagy (1994, in Nieuwenbroek 2010) bevestigt deze loyaliteit. Hij noemt dit "verticale loyaliteit". Het gaat van generatie op generatie. Deze loyaliteit komt voort uit de verbondenheid tussen ouders en leerling (Nagy, 1994, in Nieuwenbroek 2010). Kinderen willen hun ouders niet teleurstellen en nemen gedrag van ouders over. Dit gegeven heeft ook gevolgen voor de begeleiding van leerlingen met kenmerken van faalangst. Ouders zullen bij de begeleiding betrokken moeten worden, daar de leerling moet ervaren dat de ouder het er mee eens is en het ondersteunt.

Hoofdstuk 2

Theoretische onderbouwing

In dit hoofdstuk komt achtereenvolgens aan bod wat faalangst precies is. Wat een leerkracht kan doen om faalangst te signaleren en vervolgens kan doen om een positieve invloed te hebben op het welbevinden van leerlingen met kenmerken van faalangst.

§ 2.1

Wat is faalangst?

Faalangst is een vorm van angst die kan optreden bij het leveren van te beoordelen (school)prestaties op cognitief, sociaal en/of motorisch gebied, waarbij de concentratie op een mogelijke mislukking de aanwezige kennis en vaardigheden blokkeert (Nieuwenbroek & ter Beek, 1999, p.18).

Faalangst is een situatiegebonden angst. Het is dus geen angst die er altijd is, maar alleen in bepaalde situaties.

Er zijn drie soorten faalangst te onderscheiden (Nieuwenbroek, 2010). Deze drie soorten kunnen elkaar overlappen.

1. Cognitieve faalangst:

Deze faalangst treedt op bij cognitieve taken. Deze leerlingen blokkeren volledig bij een toets of als er nieuwe leerstof wordt aangeboden.

Er kan nog onderscheid worden gemaakt tussen actieve en passieve faalangst (Depreeuw, 1995, in Wiltink, 2000). Actief faalangstige leerlingen werken heel hard en besteden erg veel tijd aan het studeren. Dit zijn vaak de serieuze leerlingen. Passief faalangstige leerlingen zijn juist het tegenovergestelde, zij hebben het idee dat al hun harde werken toch nergens toe leidt. Dit zijn vaak de leerlingen die een taak vermijden, dagdromen, enzovoorts.

2. Sociale faalangst.

Deze faalangst treedt op bij sociale taken, binnen de groep of met de

leerkracht. Dit hoeft niet zo te zijn in elke sociale situatie. Het kan goed zijn dat deze leerling zich buiten school goed handhaaft bij sociale taken. Hieruit blijkt dus het situatiegebonden karakter van faalangst.

3. Motorische faalangst:

Deze faalangst heeft te maken met motorische taken. Denk hierbij aan handvaardigheid, gymnastiek, enzovoorts.

§2.2

Hoe kan een leerkracht faalangst signaleren?

1. Observeren

Een leerkracht kan faalangst signaleren door te observeren naar signalen en kenmerken die op faalangst wijzen. De volgende lijsten kunnen daarbij een hulpmiddel zijn:

De observatielijst faalangst (Bokhove, 2011, p.108-109).

De faalangstsignaleringslijst (Jeninga, 2008, p.282).

De Observatielijst van Langedijk (Langedijk, 1980, in Wiltink, 2000, p.30)

Deze lijsten observeren de lichamelijke kenmerken (zweten, hoofdpijn, enzovoorts) en gedragskenmerken (stil teruggetrokken, de clown uithangen, enzovoorts) van faalangst (Bokhove, 2011).

2. Inzicht in het denken van een leerling met kenmerken van faalangst

Als de leerkracht inzicht heeft in het denken van een leerling met kenmerken van faalangst, kan dit helpen bij het vaststellen van de oorzaken van faalangst en de aanpak hiervan. Om inzicht te krijgen in het denken van de leerling kan de zelfbeeldschaal (Jeninga, 2008, blz. 284) worden afgenomen. Leerlingen die last hebben van kenmerken van faalangst, vallen namelijk op door een negatief zelfbeeld (Nieuwenbroek, 2010). Verder helpt het om in gesprek te gaan met deze leerlingen en hierbij de uitslag van een observatie- of vragenlijst te gebruiken (Wiltink, 2000).

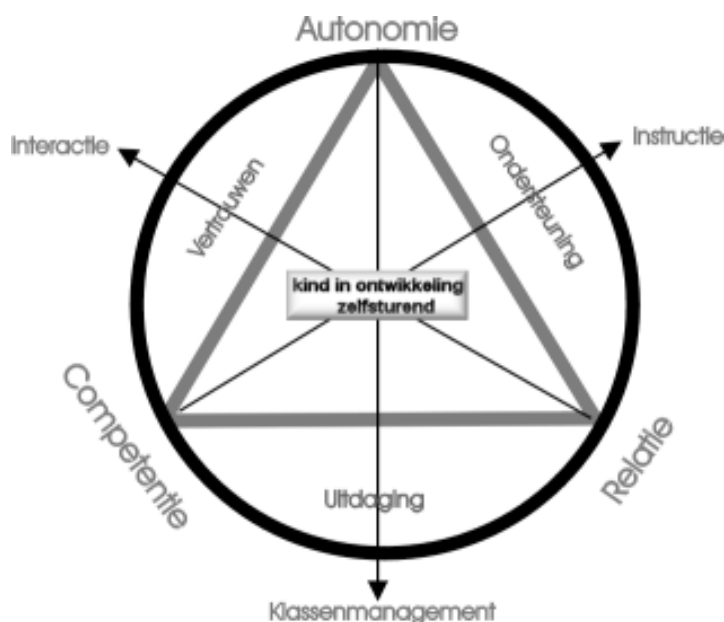
3. Toetsen

Vanaf groep 6 kan de leerkracht de Schoolvragenlijst (SVL) afnemen. In deze test wordt hun motivatie, welbevinden en zelfbeeld getest. Bokhove (2011) stelt dat de school het beste een vast moment kiest en de hele klas test. Zo wordt voorkomen dat er leerlingen niet getest worden terwijl ze wel faalangstig zijn. De Prestatie Motivatie Test (PMT-K) is voor leerlingen van 10 tot 16 jaar en mag de leerkracht niet zelf afnemen. In groep 3/4 zal de leerkracht het moeten doen met observeren en inzicht verkrijgen in het denken van deze leerlingen.

§ 2.3

Wat is er nodig voor welbevinden?

Als voldaan wordt aan de drie basisbehoeften: autonomie, competentie en relatie (Stevens, 1997) (figuur 1) voelt een leerling zich prettig. Stevens (1997) stelt dat leraren en leerlingen elkaars welbevinden en ontwikkeling bepalen.

Figuur 1 Basisbehoeften leerling Stevens, 1997

Om aan de drie basisbehoeften van leerlingen te voldoen, zou de leerkracht moeten werken volgens de matrix van adaptief onderwijs (figuur 2) (Stevens,1997).

Echter het effect van de ondersteuning en uitdaging hangt af van de manier waarop een leerling de ondersteuning en uitdaging opvat. Voor leerlingen met kenmerken van faalangst, zal hier dus meer voor nodig zijn.

	Relatie	Competentie	Autonomie
Interactie	Leerlingen persoonlijk ontmoeten.	Leerlingen helpen reflecteren.	Leerlingen ruimte geven, initiatieven honoreren.
Instructie	Een instructie geven die veilig is voor leerlingen.	Activerend leren centraal stellen in opdrachten	Leerlingen (mede) de taak en/of de vormgeving daarvan laten kiezen.
Klassenorganisatie	Ontmoetingstijd creëren met leerlingen.	Aanpassingen in tijd en ruimte maken voor leerlingen.	Met leerlingen plannen wat e hoe gaan doen.

Figuur 2 Matrix leerkrachtgedrag en basisbehoeften (Stevens, 1997).

§2.4

Wat kan een leerkracht doen om het welbevinden van leerlingen met faalangst positief te beïnvloeden?

1. Leerkrachtgedrag onderzoeken

Stevens (1997) stelt dat leraren en leerlingen invloed hebben op elkaars welbevinden. Daarom is het goed als de leerkracht op zijn eigen handelen naar leerlingen met kenmerken van faalangst reflecteert. Het invullen van de vragenlijst uit Bokhove (2011, p.28 en 29) kan een goed hulpmiddel zijn. Maar ook het leerkrachtgedrag observeren en leerlingen interviewen over de leerkrachtbegeleiding.

2. Feedback geven

Leerlingen met faalangst hebben veel behoefte aan feedback. Het probleem is alleen, dat deze leerlingen de positieve feedback vaak negatief opvatten (Nieuwenbroek, 2010). Leerlingen geven de feedback een plaats in een van de vier kwadranten:

Feedback geven	Taakgericht	Persoonsgericht
positief	Dat werkstuk heb je goed gemaakt.	Wat leuk dat je in deze klas zit.
negatief	Die toets is niet goed gemaakt, dat moet beter.	Je bent lui, vervelend, faalangstig.

Figuur 3 Nieuwenbroek, 2010, p61.

Stevens (1997) geeft aan dat het effect van de ondersteuning van de leerkracht afhangt van hoe de leerling deze ervaart. Om te weten waar een leerling de feedback plaatst, zou in groep 3/4 gevraagd kunnen worden wat de feedback voor de leerling betekent. Laat de leerling zoveel mogelijk aan het woord, deze weet het immers zelf het beste (Stevens, 1997).

Een leerling met faalangst moet leren omgaan met negatieve taakgerichte feedback, dit gaat het beste als deze gepaard gaat met positieve taakgerichte feedback en dat zichtbaar is hoe ze hun taak dan kunnen verbeteren (Nieuwenbroek, 2010).

Als bij leerlingen met faalangst kritische feedback gemeden wordt en weinig uitdagende taken worden gegeven, heeft dit een averechts effect op de (interne) leermotivatie (Poulie 2006). Clifford (1990, in van Lieshout 2002, p. 100) stelt dat te weinig uitdaging, te lage doelen, te weinig persoonlijke keuze en feedback, en louter resultaat (product) gerichte feedback meer schade toebrengt aan het zelfvertrouwen en zelfbeeld van de leerling dan puur informatie over fouten en mislukkingen als zodanig. Bokhove (2011) onderschrijft dit. Volgens haar moet een leerkracht zijn leerlingen begeleiden,

maar ook uitdagen. De leerkracht is dan geen leider meer, maar een begeleider. Stevens (1997) beaamt dit, want volgens hem is het goed een leerling een taak aan te bieden boven zijn niveau. Dit houdt de leerling alert en beantwoordt aan de behoefte om op eigen kracht nieuwe competenties te bereiken (Stevens, 1997, p. 13). In groep 3/4 betekent dit dat de leerkracht de leerlingen moet stimuleren om moeilijke dingen aan te pakken en meer moet gaan begeleiden in plaats van leiden.

3. Relatieve communiceren

Een leerkracht moet relationeel kunnen communiceren. Dit houdt in dat de leerkracht aangeeft wat het gedrag of de woorden voor hem en voor de onderlinge verhoudingen betekenen. Dit bevordert het invloedsbesef bij leerlingen met faalangst. Het welbevinden van een leerling hangt samen met het gevoel invloed te kunnen uitoefenen op zichzelf en de omgeving (Nieuwenbroek, 2010). Leerlingen met faalangst hebben namelijk het idee dat ze zelf niets aan de situatie kunnen veranderen. Door relationeel te communiceren beseft een leerling dat hij ertoe doet. Dus het gevoel autonoom te zijn en zelf invloed te hebben op zijn leven (Stevens, 1997). Een leerling die zichzelf verantwoordelijk weet voor wat hij denkt en voelt, is zich bewust van zijn invloed (Nieuwenbroek, 2010, p. 59). Het is bij relationeel communiceren handig om de ik- boodschap (Gieles, 1997, in Wiltink, 2000) te gebruiken. In de ik- boodschap beschrijft de spreker het gedrag, welke gevoelens of ideeën dit bij de spreker oproept en wat de gevolgen van dit gedrag zijn. Bijvoorbeeld: "Je hebt netjes opgeruimd in de gymzaal, dat vind ik fijn, want zo kon ik andere leerlingen helpen met aankleden."

In groep 3/4 wordt op dit moment geen gebruik gemaakt van relationeel communiceren. De feedback en complimenten die de leerkracht geeft, zullen hoogstwaarschijnlijk bij deze leerlingen dan niet het beoogde effect hebben.

4. Helpende gedachten

De leerkracht kan de leerling helpen door samen negatieve niet helpende gedachten om te zetten, in helpende positieve gedachten. In de onderwijspraktijk kan dit inzichtelijk gemaakt worden met de symbolen van

helper en bibber uit de training je bibbers de baas (Grinisch, 2009). Verder kan er gebruik gemaakt worden van een ABC-schema (Jansen & Verresen, 1998, in Wiltink, 2000) zoals in figuur 4. Dit schema is een hulpmiddel voor het analyseren van de eigen gedachten (Wiltink, 2000). Deze manier is gebaseerd op de theorie van Rationeel Emotieve Therapie van de Amerikaanse psycholoog Ellis (1964, in Wiltink, 2000).

Voorwaarde is dat er een goede pedagogische sfeer heerst. Een leerling moet zich hier veilig voor voelen. Er moet vertrouwen zijn (Stevens, 1997). Verder vraagt dit ook wel wat van de kennis en de klassenorganisatie van de leerkracht. In groep 3/4 zal tijd vrij moeten worden gemaakt, om met de leerlingen in gesprek te kunnen gaan.

ABC- Schema	
A1 <i>Beschrijf de lastige situatie zoals jij die ziet</i>	A2 <i>Beschrijf de situatie vanachter een filmcamera.</i>
Voorbeeld: Ik moet weer zo'n vervelende begrijpend lezen toets maken.	Voorbeeld: Alle leerlingen van groep 6 krijgen een begrijpend lezen toets.
B1 <i>Wat dacht je?</i>	B2 <i>Is deze gedachte feitelijk waar?</i>
Voorbeeld: Ik zal toch wel weer een onvoldoende halen.	Voorbeeld: Nee ik haal ook best goede punten, alleen de laatste keer had ik een slecht cijfer.
	Helpt deze gedachte mij?
	Voorbeeld: Nee het helpt mij niet om een goed cijfer te halen.
C1 <i>Wat voelde je?</i>	C2 <i>Wat had je willen voelen?</i>
Voorbeeld: Ik voelde mijn hart bonzen en begon te zweten.	Voorbeeld: Ik had me gewoon rustig willen voelen.
<i>Wat deed je?</i>	<i>Wat had je willen doen?</i>
Voorbeeld: Ik kon niet goed meer nadenken en moest elke opdracht wel een paar keer opnieuw lezen, omdat ik me niet kon concentreren.	Voorbeeld: Ik had eerst alle opdrachten rustig willen bekijken en daarna gewoon geconcentreerd willen beginnen.

Figuur 4 ABC- schema (Jansen & Verresen, 1998, in Wiltink, 2000).

In bovenstaande is alleen maar de leerkracht benoemd, maar bovenstaande geldt ook voor de ouders. Leerkracht en ouders zullen dit samen moeten doen. Dit heeft te maken met de eerder vernoemde loyaliteit van de leerling naar zijn ouders toe.

Hoofdstuk 3

Onderzoeksmethodologie

§3.1

Keuze en verantwoording onderzoeksvorm

In dit onderzoek wordt op zoek gegaan naar het antwoord op de vraag:

Hoe kan ik als leerkracht een positieve invloed hebben op het welbevinden van leerlingen van 6 t/m 8 jaar met kenmerken van faalangst uit groep 3/4?

In hoofdstuk 2 is op de meeste deelvragen al een antwoord gegeven, maar een kritische onderzoeker vraagt zich af of dit in de praktijk echt wel zo werkt. Daarom dat volgens een actieonderzoek (Harinck, 2010) onderzoek wordt gedaan.

Actieonderzoek is onderzoek dat gericht is op het eigen handelen van de leraar en de situatie waarin dit handelen plaatsvindt (Ponte, 2002, in Harinck, 2010, p.65).

Middels dit actieonderzoek is het de bedoeling hetgeen in de theorie beschreven staat over de begeleiding van leerlingen met kenmerken van faalangst in de praktijk uit te voeren en dit indien nodig aan te passen aan de praktijk in groep 3/4 op basisschool de L.

§ 3.2

Wijze van dataverzameling en verantwoording keuze onderzoeksinstrumenten

§3.2.1

Vaststellen beginsituatie

Om de beginsituatie vast te kunnen stellen is het van belang een antwoord te vinden op de volgende drie vragen:

- 1. Hoe begeleidt de leerkracht van groep 3/4 nu leerlingen met kenmerken van faalangst?**

Om dit te onderzoeken, worden er een drietal onderzoeksinstrumenten ingezet. De intern begeleider van basisschool de L. gaat met een kijkwijzer (bijlage 1) het leerkrachtgedrag observeren. Dit zal een drietal keer gebeuren tijdens de taal/leeslessen die op de ochtenden plaatsvinden in week 12, de startweek van het onderzoek. De intern begeleider zal objectief komen

observeren en er zorg voor dragen dat er een duidelijk en zuiver beeld ontstaat van het leerkrachtgedrag in groep 3/4 (Boerman,2007). Verder zal de leerkracht zelf de vragenlijst (bijlage 2) invullen uit Bokhove (2011). Door deze lijst te laten invullen, wordt duidelijk welke maatregelen er genomen kunnen worden om faalangst te voorkomen, maar ook welke aspecten al goed zijn in de begeleiding. Verder vult de leerkracht een vragenlijst met open vragen in (bijlage 3), om zo te weten te komen wat ze al weet over faalangst en er op dit moment mee doet. Om het onderzoek betrouwbaar te maken zal ook dit naar eer en geweten ingevuld worden en bepaalde aspecten van het leerkrachtgedrag worden niet mooier gemaakt dan ze zijn(Boerman,2007).

2. Welke leerlingen binnen de groep 3/4 op basisschool de L. hebben kenmerken van faalangst?

De leerkracht van groep 3/4 zal voor alle leerlingen in de startweek 12 de faalangstsignaleringslijst uit Bokhove (2011) (bijlage 4) invullen. De leerlingen vullen in diezelfde week allemaal een aan het niveau aangepaste zelfbeeldschaal (bijlage 5) in uit Jeninga (2008,p 284). Door de zelfbeeldschaal af te nemen wordt er meer inzicht verkregen in het zelfbeeld van de leerlingen. Na afname van deze twee onderzoeksinstrumenten worden de leerlingen die hierbij het meeste opvallen, doordat ze hoog scoren op het aantal kenmerken van faalangst en een negatief zelfbeeld hebben, nog geobserveerd door de onderzoeker. Dit zal gebeuren tijdens de taal/leeslessen in week 12 met behulp van een van te voren vastgestelde kijkwijzer (bijlage 6). Er wordt dan vooral geobserveerd naar cognitieve faalangst en sociale faalangst (Nieuwenbroek, 2010). De motorische faalangst wordt niet geobserveerd, daar dit bij de taal/leeslessen minder te zien is.

3. Hoe ervaren de leerlingen met kenmerken van faalangst in groep 3/4 de begeleiding van hun leerkracht?

Als is vastgesteld welke leerlingen kenmerken van faalangst hebben, dan kan met deze leerlingen het onderzoek verder worden voortgezet. Aan deze leerlingen wordt voorgelegd hoe ze de begeleiding van de leerkracht nu ervaren. De leerlingen mogen zowel in startweek 12 als in eindweek 17 een vragenlijst invullen (bijlage 7) en worden naar aanleiding van deze lijst volgens

een semigestructureerd interview (Harinck,2010) geïnterviewd (bijlage 8).De vragenlijst over leerkrachtbegeleiding (bijlage 7) wordt door de hele klas ingevuld, om zo ook te kunnen zien hoe leerlingen zonder kenmerken van faalangst de begeleiding van de leerkracht ervaren.

Nadat de beginsituatie is vastgesteld, is bekend welke leerlingen kenmerken van faalangst hebben en deel gaan nemen aan het onderzoek.

§3.2.2

Het onderzoek

In hoofdstuk 2 is beschreven welk leerkrachtgedrag een positieve invloed kan hebben op het welbevinden van leerlingen met kenmerken van faalangst. De volgende principes worden in de praktijk uitgetoetst om zo het leerkrachtgedrag te verbeteren en aan te passen ten aanzien van leerlingen met kenmerken van faalangst:

1. Reflecteren op leerkrachtgedrag

De leerkracht vult in de startweek 12 en in de eindweek 17 de vragenlijst (bijlage 2) uit Bokhove (2011) in. Verder zal een interview (bijlage 8) bij de leerlingen worden afgenomen. De intern begeleider observeert het leerkrachtgedrag met een kijkwijzer (bijlage 1).

2. Relationeel communiceren

Zowel de leerkracht als de leerling geeft bij relationeel communiceren aan wat het gedrag of de woorden van de ander betekenen voor de onderlinge verhouding (Nieuwenbroek & ter Beek, 1999). Relationeel communiceren zou een positieve invloed hebben op het welbevinden van de leerling, de leerling krijgt weer invloed op de situatie en krijgt het gevoel ertoe te doen (Bokhove,2011). Gedurende startweek 12 en eindweek 17 zal de leerkracht in de klas relationeel communiceren door aan te geven wat het gedrag van de leerlingen met de omgeving doet. Dit wordt per week bijgehouden in het logboek (bijlage 9)

3. Feedback geven

De leerkracht gaat in de praktijk feedback geven aan de leerlingen, niet alleen positieve, maar ook negatieve taakgerichte feedback. Negatieve en positieve feedback worden met elkaar gecombineerd. Verder is het belangrijk dat de leerkracht bij de leerling polst wat hij met de feedback doet.

De leerlingen gaan daarom een successenboek aanleggen (Bokhove, 2011, p. 58). In dit successenboek plakken ze zelf elke dag minimaal één complimenten kikker die ze voor zichzelf geschreven hebben (bijlage 10) (Bovee & Drijfhout, 2006) en de leerkracht schrijft er gedurende zes weken aan het eind van elke dag feedback en complimenten in. De leerling schrijft wat deze feedback en complimenten met hem hebben gedaan.

4. Helpende gedachten

De leerkracht gaat de leerlingen helpen met het omzetten van negatieve gedachten in helpende gedachten. Hierbij wordt gebruikt gemaakt van twee lessen uit Bokhove (2011, p82 -85) (bijlage 11). Deze lessen worden in startweek 12 gegeven. Het doel van deze twee lessen zal zijn het bevorderen van positief denken, door in te laten zien welke gedachten helpend zijn en welke niet. Verder wordt er gebruik gemaakt van het ABC – schema (Jansen & Verresen, 1998, in Wiltink, 2000) in bijlage 12.

In een logboek (bijlage 9) worden de bevindingen van de leerkracht bijgehouden. Er wordt in het logboek gereflecteerd op het in de praktijk toepassen van bovenstaande principes. Er wordt wekelijks gedurende zes weken genoteerd in het logboek wat de ervaringen zijn die er worden opgedaan.

§ 3.2.3

Eindmeting onderzoek

Na een periode van 6 weken, in week 17, wordt gekeken wat het effect is van het leerkrachtgedrag zoals in de theorie beschreven staat. Er wordt bij de leerlingen weer een vragenlijst (bijlage 7) afgenomen over de begeleiding van de leerkracht en een interview (bijlage 8). Deze wordt vergeleken met de vragenlijst en het interview dat in de beginmeting is afgenomen. Er kan zo vergeleken worden of de andere manier van

begeleiden van leerlingen met kenmerken van faalangst een positieve invloed heeft gehad op het welbevinden van deze leerlingen.

Verder wordt de leerkracht in week 17 weer drie keer geobserveerd door de intern begeleider. De leerkracht vult ook weer de twee vragenlijsten in (bijlagen 2 en 3). Deze worden ook weer vergeleken met de beginsituatie. Zo wordt nog een keer gekeken of de begeleiding van de leerkracht daadwerkelijk anders is geworden. De faalangstsignaleringslijst (bijlage 4) wordt ook weer ingevuld om te kijken of er een aantal kenmerken van faalangst niet meer aanwezig zijn. De leerlingen vullen zelf nog een keer de zelfbeeldschaal (bijlage 5) in, om zo te kijken of hun zelfbeeld gedurende de onderzoeksperiode veranderd is.

§ 3.3

Informatie over bij het onderzoek betrokkenen

Aan dit onderzoek werken de leerlingen van groep 3/4 van basisschool de L. mee.

Deze leerlingen zijn onderdeel van het onderzoek. De leerlingen wordt uitgelegd dat de leerkracht wil weten of de leerlingen op een juiste manier begeleid worden.

Daarom zullen er vragenlijsten worden afgenomen en af en toe komt de intern begeleider en de onderzoeker in de klas kijken. Leerlingen die aangeven dit niet prettig te vinden, hoeven niet deel te nemen aan het onderzoek (Boerman, 2007).

Het successenboek van de leerlingen die deelnemen aan het onderzoek, zal niet worden opgenomen bij de bijlagen, daar dit gevoelige en vertrouwelijke informatie is (Boerman, 2007).

De ouders van de leerlingen worden van te voren ingelicht en er wordt toestemming gevraagd aan de ouders of ze het goed vinden dat hun kind deelneemt aan het onderzoek (Boerman, 2007). De ouders zijn ook ingelicht over het feit, dat het onderzoek na afloop ter inzage op school bekeken kan worden (Boerman, 2007).

De onderzoeker zelf neemt deel aan het onderzoek daar zij de leerkracht van groep 3/4 is.

Verder zal de intern begeleider van basisschool de L. meewerken aan het onderzoek. Zij zal de leerkracht van groep 3/4 observeren met behulp van observatielijsten. De directeur van basisschool de L. is ook ingelicht over het onderzoek. Hij heeft toestemming gegeven om het onderzoek uit te voeren, maar ook om het te publiceren (Boerman, 2007).

Hoofdstuk 4

Data analyse

In dit hoofdstuk worden de onderzoeksresultaten geanalyseerd. Dit zal gebeuren door middel van samenvattingen, grafieken en tabellen. Achtereenvolgens wordt beschreven waar de begeleiding van de leerkracht uit bestaat, hoe deze wordt ervaren door de leerlingen, welke leerlingen kenmerken van faalangst hebben.

§4.1

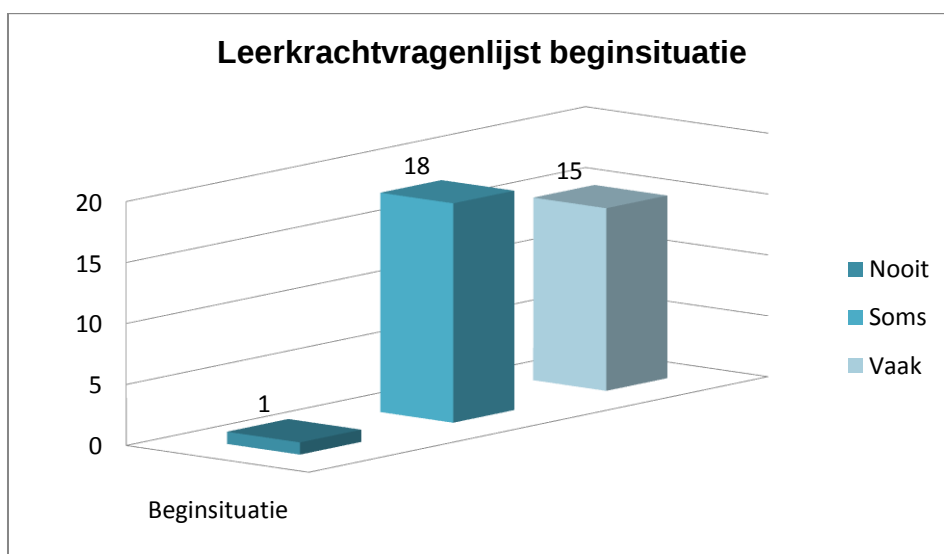
Hoe begeleidt de leerkracht van groep 3/4 leerlingen met kenmerken van faalangst?

Om erachter te komen hoe de begeleiding van de leerkracht ten aanzien van leerlingen met kenmerken van faalangst is, zijn er een drietal onderzoeksinstrumenten gebruikt. Aan het eind van de onderzoeksperiode is dit herhaald, om vast te kunnen stellen of er verbetering heeft plaatsgevonden.

§ 4.1.1

Leerkrachtvragenlijst

De vragenlijst bestond uit 34 vragen. De vragen waar de leerkracht nooit en soms op scoort, zijn verbeterpunten, om zo faalangst te voorkomen of te verminderen bij de leerlingen. Als de leerkracht vaak heeft ingevuld, is dit goed. In figuur 4 zijn de scores van deze vragenlijst weergegeven. In bijlage 13 is te zien welke vragen precies nooit, soms en vaak gescoord zijn.

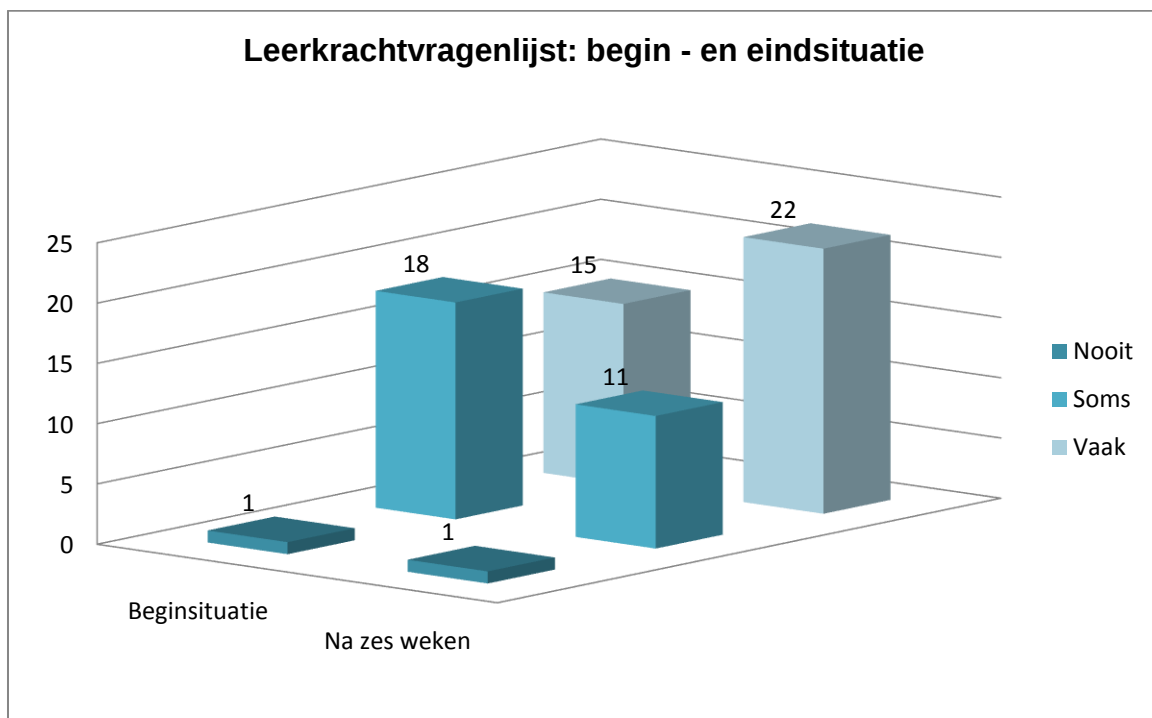

Figuur 5 Leerkrachtvragenlijst beginsituatie

Aangezien 18 keer soms gescoord is, zijn er een aantal punten uitgekozen waar gedurende het onderzoek aan gewerkt gaat worden. Deze punten zijn gekozen, omdat deze samenhangen met relationeel communiceren en feedback geven.

Gekozen punten om aan te werken
– Ik stimuleer de leerlingen om te proberen problemen zelf op te lossen.
– Ik schrijf een compliment onder een goed gemaakt proefwerk.
– Ik leg uit waarom iets fout is.
– Ik vertel hoe een leerling zich de volgende keer kan verbeteren.
– Negatieve feedback over een prestatie combineer ik met positieve feedback.
– Ik vertel een leerling wat zijn positieve resultaat voor mij persoonlijk betekent.

Na zes weken heeft de leerkracht deze lijst (bijlage 14) nogmaals ingevuld. In figuur 6 is te zien dat er 7 items van soms naar vaak verbeterd zijn. In figuur 7 is te zien welke items verbeterd zijn.

Figuur 6 leerkrachtvragenlijst begin- en eindsituatie

Items die na zes weken verbeterd zijn
• Ik laat de leerlingen samen werken in de klas
• Negatieve opmerkingen probeer ik positieve te formuleren.
• Ik schrijf een compliment onder een goed gemaakt proefwerk.
• Ik leg uit waarom iets fout is.
• Ik vertel hoe een leerling zich de volgende keer kan verbeteren.
• Toetsen bespreek ik klassikaal en zo nodig individueel na.
• Moeilijke lesstof bied ik in kleine stukjes aan.

Figuur 7 verandering na zes weken in leerkrachtvragenlijst

§ 4.1.2

Vragenlijst wat weet en doet de leerkracht al met faalangst?

In bijlage 15 is een ingevulde vragenlijst te vinden waaruit blijkt wat de leerkracht tot nu toe gedaan heeft om leerlingen met kenmerken van faalangst te signaleren en te begeleiden. In figuur 8 zijn de uitkomsten verwerkt.

Overzicht ingevulde vragenlijst	
Beschermende factoren	Risicofactoren
• Leerkracht geeft veel complimenten, laat merken dat ze trots is op de leerlingen. • De leerkracht heeft kennis van de volgende termen: Cognitieve-, sociale-, motorische faalangst, actieve en passieve faalangst, helpende gedachten. • De leerkracht buigt negatieve gedachten van leerlingen om in positieve gedachten. (soms) • De leerkracht betreft de ouders bij de begeleiding.	• De leerkracht geeft bijna geen negatieve feedback en als ze dit wel doet combineert ze dit soms met positieve feedback. • De leerkracht geeft leerlingen met faalangst niet te moeilijke opdrachten. • De leerkracht heeft geen weet van wat relationeel communiceren is. • De leerkracht controleert niet hoe complimenten bij de leerlingen met kenmerken van faalangst binnen komen.

Figuur 8 Resultaten vragenlijst leerkracht

Na zes weken onderzoek is deze vragenlijst (bijlage 15) nogmaals ingevuld. De vier risicofactoren uit figuur 8 zijn nu beschermde factoren geworden. Echter bij de ruimte voor opmerkingen op de vragenlijst, is geschreven dat er alleen keuze was uit ja of nee. De leerkracht had hier liever soms ingevuld, want die vier punten zijn nog geen automatisme.

§ 4.1.3

Observaties leerkrachtgedrag

De intern begeleider heeft een drietal keer tijdens de taal/leeslessen geobserveerd met behulp van een kijkwijzer (bijlage 16). Na zes weken is dit herhaald. In figuur 9 is een samenvatting te vinden van deze observaties.

Verwerking observaties leerkrachtgedrag		
	Beginsituatie	Eindsituatie
Hoe geeft de leerkracht positieve feedback?	+ Veel complimenten. + Gericht op persoon en gedrag	+ Zegt wat er goed gaat en waarom het goed is.
Doet leerkracht aan relationeel communiceren?	- Leerkracht geeft soms aan wat het gedrag met haar doet.	+ Legt uit wat het gedrag doet met omgeving
Op welke manier negatieve feedback?	- Over het algemeen wordt negatieve feedback niet gecombineerd met positieve feedback. - Vertelt niet altijd hoe het de volgende keer beter kan.	+ Gecombineerd met positieve feedback. + Bespreekt hoe het de volgende keer anders kan.
Geeft de leerkracht vaak complimenten?	+ Geeft vaak complimenten. - Leerkracht controleert niet of het compliment binnenkomt.	+ Geeft vaak complimenten en controleert af en toe of het binnenkomt.
Helpt de leerkracht in zone naaste ontwikkeling?	+ Maakt veel bemoedigende opmerkingen. - Legt veel uit, leerlingen worden niet uitgedaagd zelf na te denken.	+ Bemoedigende opmerkingen. + Spreekt vertrouwen uit. - Blijft uitleggen.
Vertoont leerkracht consistent voorspelbaar gedrag?	+ Is duidelijk in de verwachtingen. + Leerlingen weten precies wat er van hun verwacht wordt.	+ Duidelijk in de verwachtingen. + Herhaald regels
Geeft leerkracht de vrijheid om autonoom te zijn?	+ Staat open voor oplossingen van de leerlingen - Houdt de leerlingen nog te veel aan de hand.	+ Leerlingen mogen meedenken. - Leerlingen blijven vragen stellen en worden beantwoord.
Worden lessen geëvalueerd?	+ Wordt besproken hoe de leerlingen gewekt hebben. - Wordt niet teruggegrepen op de vorige les.	+ Vorige les wordt teruggehaald. + Geëvalueerd hoe de les verlopen is.
Hoe wordt een pedagogische sfeer gecreëerd	+ Leerkracht toont geduld, straalt vertrouwen uit, aandacht voor individu.	+ Fouten maken mag + Vertrouwen, rust en aandacht voor leerling.

Figuur 9 samenvatting observaties leerkrachtgedrag.

§ 4.2

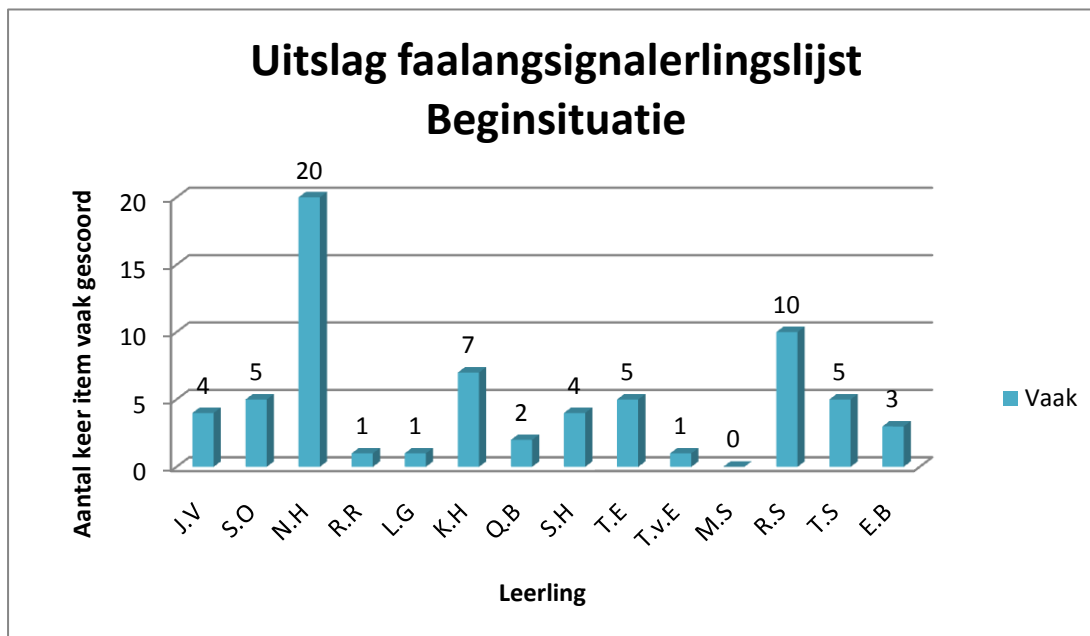
Welke leerlingen binnen de groep 3/4 op basisschool de L. hebben kenmerken van faalangst?

Om dit vast te kunnen stellen. Heeft de leerkracht de faalangstsignaleringslijst (Bokhove, 2011) ingevuld (bijlage 17). De leerlingen zelf hebben een aangepaste versie van de zelfbeeldschaal van Jeninga (2008) ingevuld (bijlage 18). Vervolgens zijn de leerlingen waarvan, na het invullen van de faalangstsignaleringslijst en de zelfbeeldschaal, het vermoeden groot is dat ze kenmerken van faalangst hebben, geobserveerd met een kijkwijzer (bijlage 19).

§ 4.2.1

Faalangst signaleringslijst

Om te zien of een leerling kenmerken van faalangst heeft stelt Bokhove (2011) dat er gekeken moet worden of een leerling veelvuldig vaak als antwoord scoort op de stellingen. Aan deze resultaten kunnen geen harde conclusies verbonden worden. Door het invullen van deze lijst kan men faalangst bij leerlingen op het spoor komen. Een veelvuldige score van vaak kan duiden op faalangst (Bokhove, 2011). Om deze reden zijn in figuur 10 alleen de scores van het aantal keren dat er vaak gescoord is verwerkt en niet van soms en nooit.

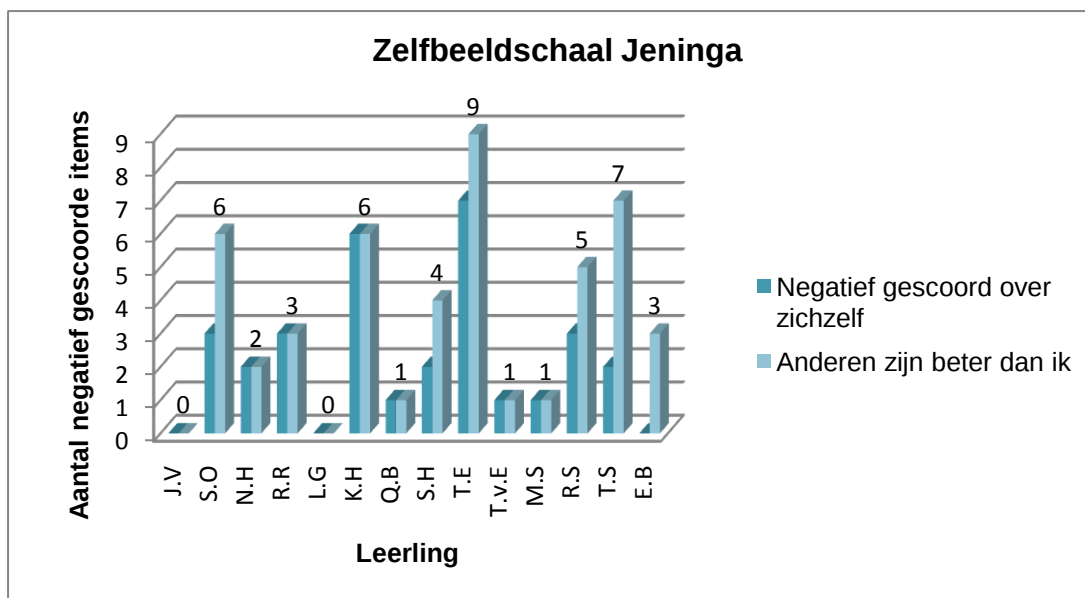
Figuur 10 Uitslag faalangstsignaleringslijst beginsituatie (Bokhove, 2011)

In figuur 10 vallen de leerlingen N.H, K.H, R.S het meeste op, want zij zijn de drie leerlingen die het meest vaak scoren op de items. Daarna vallen S.O, T.E en T.S op want zijn scoren allen 5 keer vaak op de stellingen.

§ 4.2.2

Zelfbeeldschaal Jeninga

De leerlingen hebben de zelfbeeldschaal (bijlage 18) van Jeninga (2008) ingevuld. In figuur 11 zijn de uitslagen in een grafiek weergegeven.

Figuur 11 Uitslag zelfbeeldschaal Jeninga (2008)

Bij de zelfbeeldschaal vallen S.O, K.H, T.E, R.S en T.S op. Deze leerlingen scoren zichzelf negatief. In figuur 12 is te lezen, waar deze leerlingen zichzelf negatief op scoren.

Leerling	Scoort zichzelf negatief op
T.E	• Ik ben goed in sport. • Ik maak makkelijk vrienden. • Ik zie er leuk uit. • Ik kan goed opschieten met de juf. • Ik ben vaak blij. • Ik haal goede cijfers • Ze vinden mij wel aardig
S.O	• Ik kan goed opschieten met de juf. • Ik haal goede cijfers. • Ze vinden mij wel aardig.
K.H	• Ik kan goed opschieten met de juf. • Ik kan goed doorwerken. • Ik ben behulpzaam. • Ik ben vaak blij. • Ik haal goede cijfers • Ze vinden mij wel aardig.
R.S	• Ik maak makkelijk vrienden. • Ik kan goed doorwerken. • Ik ben vaak blij.
T.S	• Ik ben goed in sport. • Ik kan goed doorwerken.

Figuur 12 Items zelfbeeldschaal die negatief gescoord zijn.

Het valt op dat bij deze lijst precies dezelfde leerlingen opvallen als bij de faalangstsignaleringslijst. De enige die hier niet opvalt is N.H. Al deze leerlingen ook N.H, werden nog geobserveerd om er zeker van te zijn dat ze kenmerken van faalangst hebben.

§ 4.2.3

Observaties kijkwijzer leerlingen kenmerken met faalangst

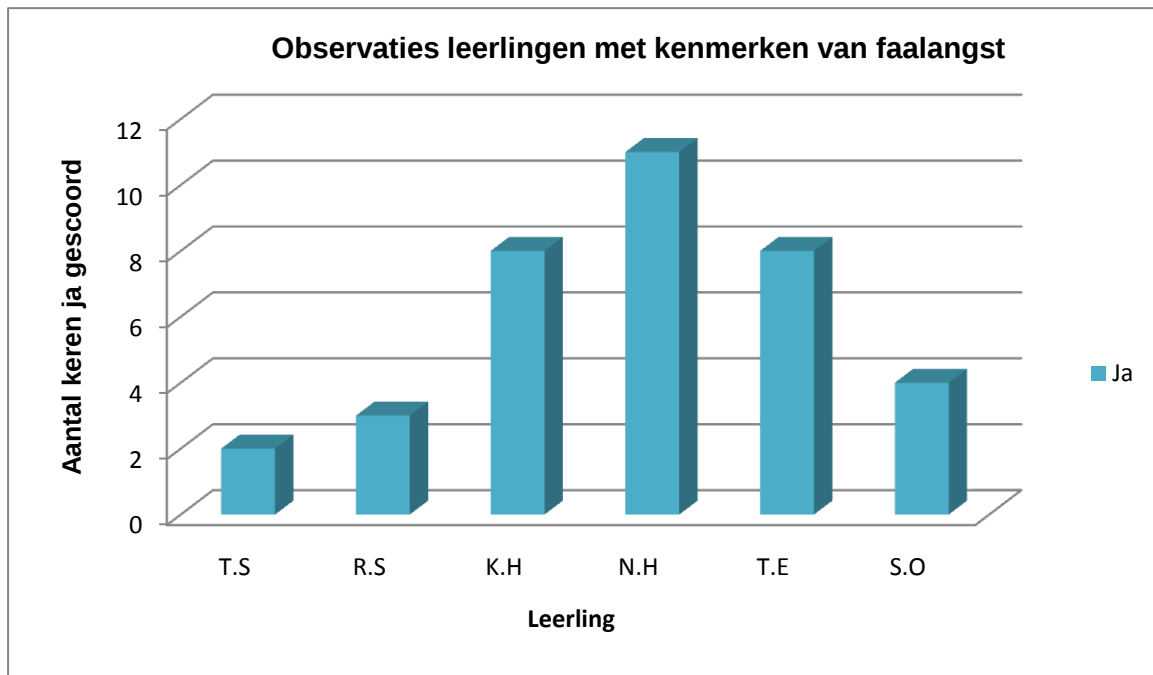
Omdat het observeren van een hele klas erg tijdrovend is, is er voor gekozen om de meest opvallende uitslagen van de zelfbeeldschaal en de faalangstsignaleringslijst te gaan observeren tijdens de taal/leeslessen. In figuur 13 is te zien wat er uit de observaties met behulp van de kijkwijzer (bijlage 19) is gekomen.

Vraag	Naam leerling					
	T.E	S.O	K.H	R.S	T.S	N.H
1. De leerling blijft vragen stellen.	Ja	Nee	Nee	Nee	Nee	Ja
2. De leerling voelt zich ongemakkelijk als een vraag wordt gesteld.	Nee	Nee	Ja	Nee	Ja	Ja
3. De leerling maakt opmerkingen als: Makkelijk, dat kan ik al.	Nee	Nee	Ja	Nee	Nee	Nee
4. De leerling wekt de indruk nauwelijks te luisteren of te horen wat er gezegd wordt als iets nieuws wordt uitgelegd.	Nee	Nee	Ja	Nee	Nee	Ja
5. De leerling heeft moeite met het vasthouden van de grote lijnen tijdens de uitleg.	Nee	Ja	Ja	Nee	Nee	Nee
6. De leerling is vaak en snel afgeleid.	Ja	Ja	Ja	Ja	Nee	Ja
7. De leerling begint niet direct met werken, maar kijkt eerst hoe anderen het doen.	Ja	Nee	Ja	Nee	Nee	Ja
8. De leerling maakt negatieve opmerkingen tegen anderen en/of zichzelf.	Ja	Ja	Nee	Nee	Nee	Nee
9. Gunt vaak in het werk. Wil het graag netjes doen.	Nee	Ja	Ja	Nee	Nee	Ja
10. De leerling gaat vaak naar het toilet.	Nee	Nee	Nee	Ja	Nee	Ja
11. De leerling vraagt veel feedback.	Ja	Nee	Nee	Ja	Nee	Ja
12. De leerling vindt het belangrijk dat anderen positieve verwachtingen over hem hebben.	Ja	Nee	Ja	Nee	Nee	Ja
13. De leerling lijkt niet te weten wat hij met een compliment moet.	Nee	Nee	Nee	Nee	Nee	Ja
14. De leerling durft geen nee te zeggen.	Ja	Nee	Nee	Nee	Ja	Nee
15. De leerling klaagt over hoofdpijn, buikpijn, enzovoorts.	Ja	Nee	Ja	Nee	nee	Ja

Figuur 13 Samenvatting observaties van de kijkwijzer uit bijlage 19

In figuur 14 zijn de aantal keren dat deze leerlingen ja scoorden uit figuur 13 in een grafiek gezet. In figuur 14 vallen de leerlingen N.H, K.H en T.E het meeste op. Zij scoren het meest aantal keren ja. Er wordt besloten om met deze drie leerlingen verder te gaan. De andere drie leerlingen hebben alle drie een diagnose van hetzij ADHD of autisme spectrum stoornis. Deze leerlingen worden daarom niet

meegenomen in het onderzoek. Veel kenmerken van faalangst hangen met deze stoornissen samen.

Figuur 14 Observaties leerlingen met kenmerken van faalangst.

§ 4.3

Hoe ervaren de leerlingen met kenmerken van faalangst de begeleiding van hun leerkracht?

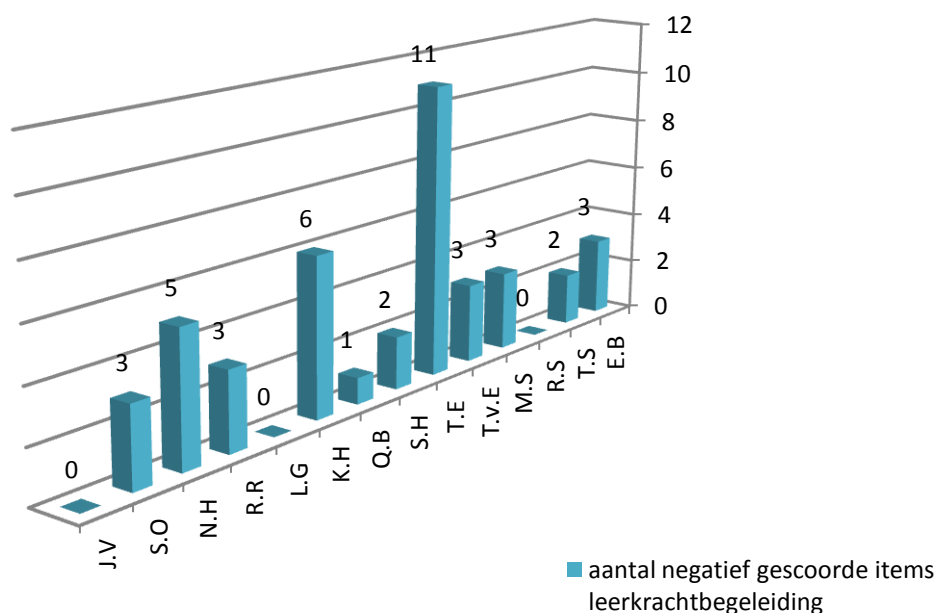
Om erachter te komen hoe de leerlingen de begeleiding van hun leerkracht ervaren is er een vragenlijst (bijlage 20) en een interview (bijlage 21) afgenomen aan het begin en aan het eind van het onderzoek. Voor de bepaling van de beginsituatie is er voor gekozen om alle leerlingen de vragenlijst te laten invullen, om te kijken of leerlingen zonder kenmerken van faalangst de begeleiding anders ervaren.

§ 4.3.1

Vragenlijst over de begeleiding van de leerkracht

In figuur 15 is te zien hoe groep 3/4 de begeleiding van de leerkracht ervaart. Er is gekozen om de negatieve scores weer te geven, omdat zo duidelijk wordt welke leerlingen de begeleiding van de leerkracht minder positief ervaren.

Vragenlijst ervaring leerkracht begeleiding

Figuur 15 Uitslag vragenlijst leerkracht begeleiding.

Toelichting figuur 15
Welke items zijn negatief gescoord?

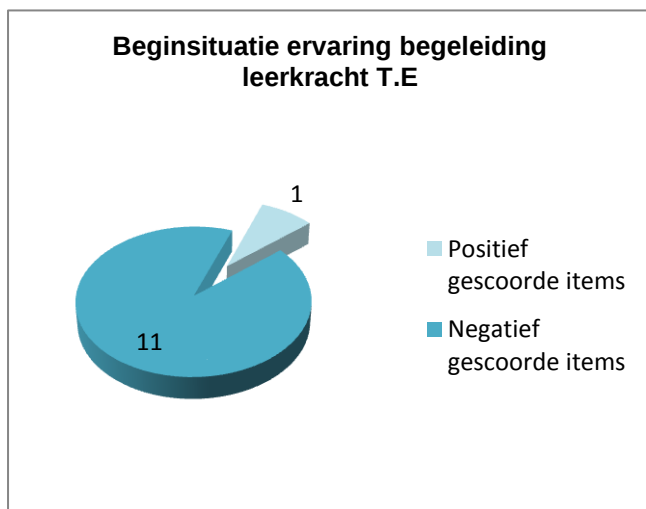
Leerling	Negatief gescoorde items	
J.V	-	
S.O	Juf geeft mij vaak een compliment. Ik moet eerst problemen zelf oplossen.	Juf zegt vaak dat ik iets goed heb gedaan.
N.H	Ik durf iets te vragen aan de juf als ik het niet snap. Juf geeft mij het gevoel dat ik het kan als ik iets moeilijk vind. Ik moet eerst problemen zelf oplossen.	Juf geeft mij vaak een compliment. Ik voel me op mijn gemak bij de juf.
R.R	Juf ziet het als ik verdrietig ben. Juf heeft veel geduld.	Ik moet eerst problemen zelf oplossen.
L.G	-	
K.H	Juf vertelt op fijne manier wat ik niet goed heb gedaan. Juf ziet aan mij als er iets is en lost dit goed op. Ik moet eerst problemen zelf oplossen.	Juf heeft veel geduld Ik voel me op mijn gemak bij de juf. Juf zegt vaak dat ik iets goed heb gedaan.
Q.B	Juf vertelt op fijne manier wat ik niet goed heb gedaan.	
S.H	Juf ziet het als ik verdrietig ben.	Juf zegt vaak tegen mij dat ik iets goed heb gedaan.
T.E	Juf vertelt op fijne manier wat ik niet goed heb gedaan. Ik voel me op mijn gemak bij de juf. Juf ziet het als ik verdrietig ben. Ik moet eerst problemen zelf oplossen. Juf geeft mij het gevoel dat ik goed ben zoals ik ben. Juf zegt vaak dat ik iets goed gedaan heb.	Ik durf iets te vragen aan juf. Juf geeft mij vaak een compliment. Juf ziet aan mij als er iets is en lost dit goed op. Juf geeft mij het gevoel dat ik het kan als ik iets moeilijk vind. Juf kan mij geruststellen als ik bang ben voor iets.
T.v.E	Juf vertelt op fijne manier wat ik niet goed heb gedaan. Ik moet eerst problemen zelf oplossen.	Juf geeft mij vaak een compliment.
M.S	Juf vertelt op fijne manier wat ik niet goed heb gedaan. Juf zegt vaak dat ik iets goed heb gedaan.	Juf geeft mij vaak een compliment.
R.S	-	
T.S	Juf geeft vaak een compliment	Juf zegt vaak dat ik iets goed heb gedaan.
E.B	Juf geeft vaak een compliment. Juf zegt vaak dat ik iets goed heb gedaan.	Juf heeft veel geduld.

Wat opvalt in figuur 15 is dat drie leerlingen (de leerlingen die verder deelnemen aan het onderzoek) het hoogste scoren van de hele klas op het aantal negatief gescoorde items van de begeleiding van de leerkracht.

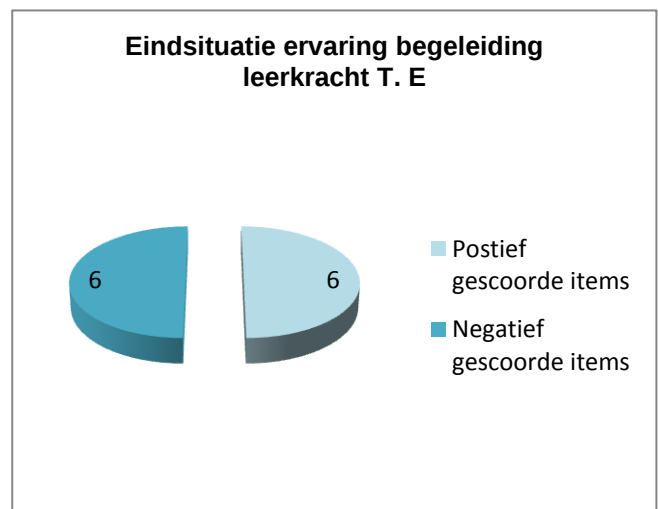
§ 4.3..2

Ervaringen leerkracht begeleiding van leerlingen kenmerken van faalangst

De leerlingen waarvan is vastgesteld dat ze kenmerken van faalangst hebben, vulden de lijst over de begeleiding van de leerkracht aan het eind van het onderzoek nog een keer in (bijlage 20). In de onderstaande figuren is te zien of deze leerlingen de leerkracht anders zijn gaan ervaren.

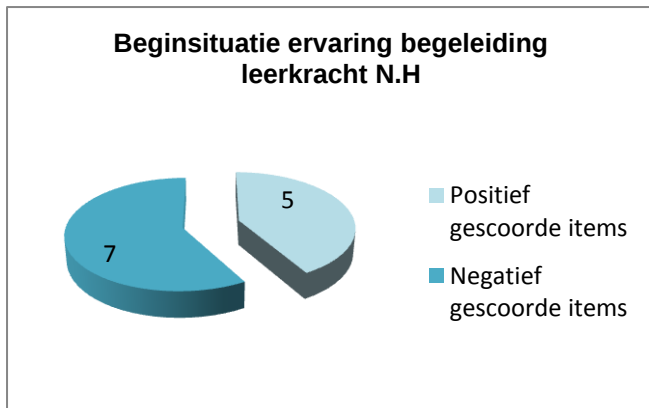
Figuur 16 Beginsituatie ervaring leerkrachtbegeleiding T.E

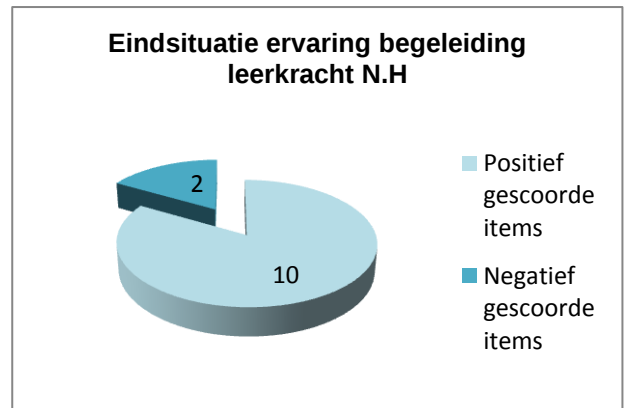
Figuur 17 Eindsituatie ervaring leerkrachtbegeleiding T.E

Uit de figuren 16 en 17 valt op te maken dat T.E de begeleiding aan het einde van het onderzoek op 5 punten meer positief scoort. De volgende punten zijn verbeterd:

- Ik durf iets aan de juf te vragen.
- Juf geeft mij vaak een compliment.
- Juf geeft mij het gevoel dat ik het kan.
- Ik moet eerst problemen zelf oplossen.
- Juf zegt vaak dat ik iets goed heb gedaan.

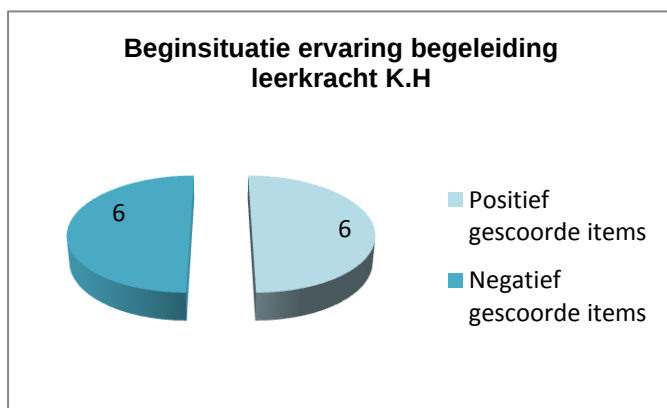
Figuur18 Beginsituatie ervaring leerkrachtbegeleiding N.H

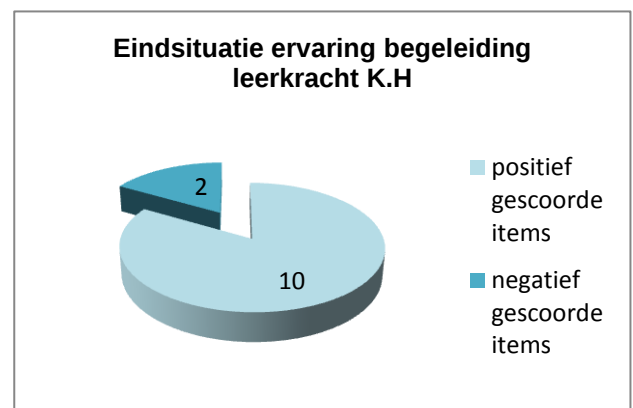
Figuur 19 Eindsituatie ervaring leerkrachtbegeleiding N.H

Uit figuur 18 en 19 blijkt dat N.H de begeleiding aan het einde van het onderzoek op 5 punten meer positief scoort. De volgende punten zijn verbeterd:

- Ik durf iets aan de juf te vragen.
- Juf geeft mij vaak een compliment.
- Juf geeft mij het gevoel dat ik het kan.
- Ik moet eerst problemen zelf oplossen.
- Ik voel me op mijn gemak bij de juf.

Figuur 20 Beginsituatie ervaring leerkrachtbegeleiding K.H.

Figuur 21 Eindsituatie ervaring leerkrachtbegeleiding K.H.

Uit figuur 20 en 21 blijkt dat K.H de begeleiding aan het einde van het onderzoek op 4 punten meer positief scoort. De volgende punten zijn verbeterd:

- Juf vertelt me op een fijne manier wat ik goed heb gedaan.
- Juf ziet aan mij als er iets is.
- Ik voel me op mijn gemak bij de juf.
- Juf heeft veel geduld.

§ 4.3.3

Interview leerlingen over de begeleiding van de leerkracht

Met de drie leerlingen waarbij kenmerken van faalangst zijn gesignaleerd, is een interview (bijlage 21) afgenomen over de begeleiding van de leerkracht aan het begin van het onderzoek en aan het eind.

	Beginsituatie ervaring leerkrachtbegeleiding		
Naam leerling	T.E	N.H	K.H
Wat kun je vertellen over de ingevulde lijst over de leerkracht?	Durf niks te vragen, komt door eigen gedachten. Juf geeft wel complimenten, maar ervaar ze niet zo. Juf probeert me in mezelf te laten geloven, maar geloof er zelf niet in. Juf laat me te weinig zelf dingen oplossen.	Ik durf de juf niks te vragen, ben bang dat ze boos wordt. Ik krijg maar weinig complimenten. De juf geeft mijn niet het gevoel dat ik dingen aankan.	Durf de juf niks te vragen, bang dat ze boos wordt. Als juf iets negatiefs zegt blijft dit hangen. Complimenten ervaar ik vaak niet zo.
Wat zou de juf mogen veranderen?	Op een andere manier vertellen wat je niet goed hebt gedaan. De juf komt na de uitleg nog een keer bij mij langs. Meer complimenten geven. Mij meer helpen om in mijzelf doen geloven.	De juf komt na de uitleg nog een keer bij mij langs. Meer complimenten geven. Mij meer helpen om in mijzelf doen geloven.	Anders vertellen als je het niet goed hebt gedaan. Vaker zeggen wat ik wel goed doe. Mij extra tijd geven om vragen te stellen.
Hoe kan de juf dit veranderen?	In schrift schrijven juf en ik elke dag een compliment. Negatieve en positieve feedback combineren. Bibbers omzetten in helpers.	In schrift schrijven juf en ik elke dag een compliment. Negatieve en positieve feedback combineren. Bibbers omzetten in helpers.	In schrift schrijven juf en ik elke dag een compliment. Negatieve en positieve feedback combineren. Bibbers omzetten in helpers.

	Eindmeting ervaring leerkrachtbegeleiding		
Naam leerling	T.E	N.H	K.H
Wat kun je vertellen over de ingevulde lijst over de leerkracht?	Ik geloof meer in mezelf doordat juf mij complimenten geeft en bibbers omzet in helpers. De juf mag nog meer negatieve feedback combineren met positieve. Juf laat mij problemen al meer zelf oplossen	Ik geef mezelf meer complimenten en krijg er van de juf ook meer. De juf geeft mij meer het gevoel dat ik dingen goed doe. Ik geloof sneller dat ik iets kan, doordat de juf me ook moeilijke dingen laat proberen.	Juf geeft meer complimenten. Ik voel me hierdoor blijer. Als ik iets verkeerd doet zegt dit juf dit op een fijne manier. Ik heb geen bibbers meer
Wat zou de juf mogen veranderen?	Doorgaan zoals ze deed, maar negatieve feedback anders brengen. Mij nog meer ruimte geven om problemen op te lossen.	Doorgaan zoals ze deed.	Blijven doen wat ze doet.
Hoe kan de juf dit veranderen?	Negatieve feedback meer combineren met positieve en ook vragen hoe dit binnenkomt. Er voor me zijn als het nodig is en niet te snel ingrijpen.	-	-

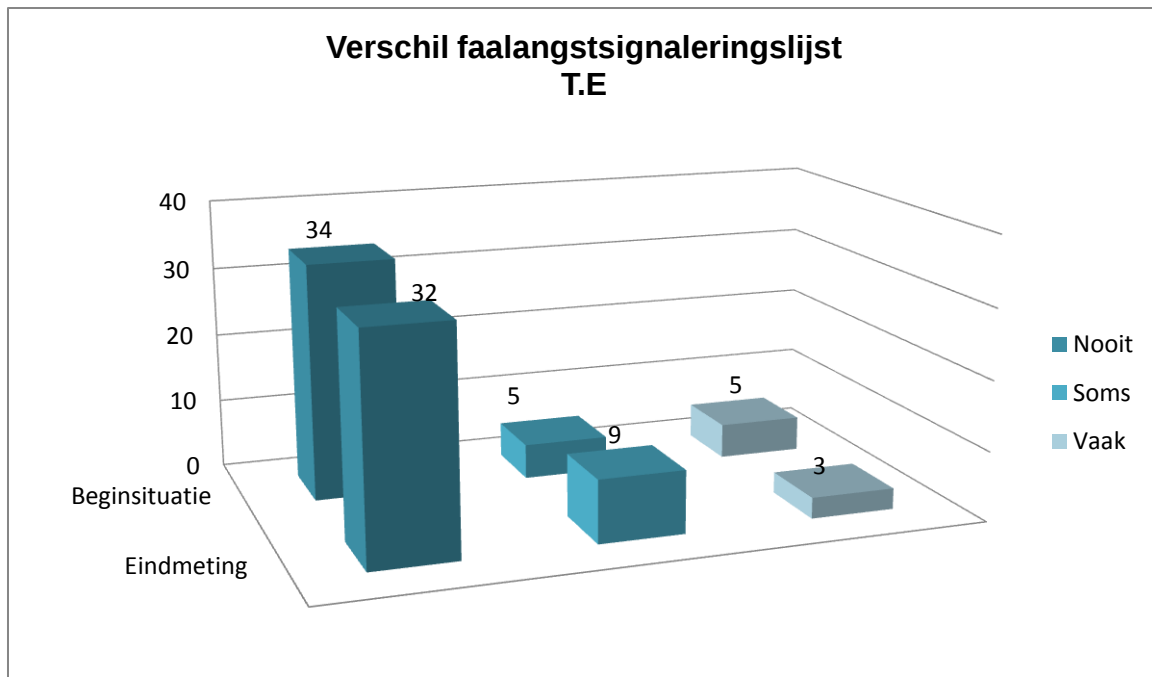
§ 4.4

Waargenomen verschillen zelfbeeldschaal en faalangstsignaleringslijst

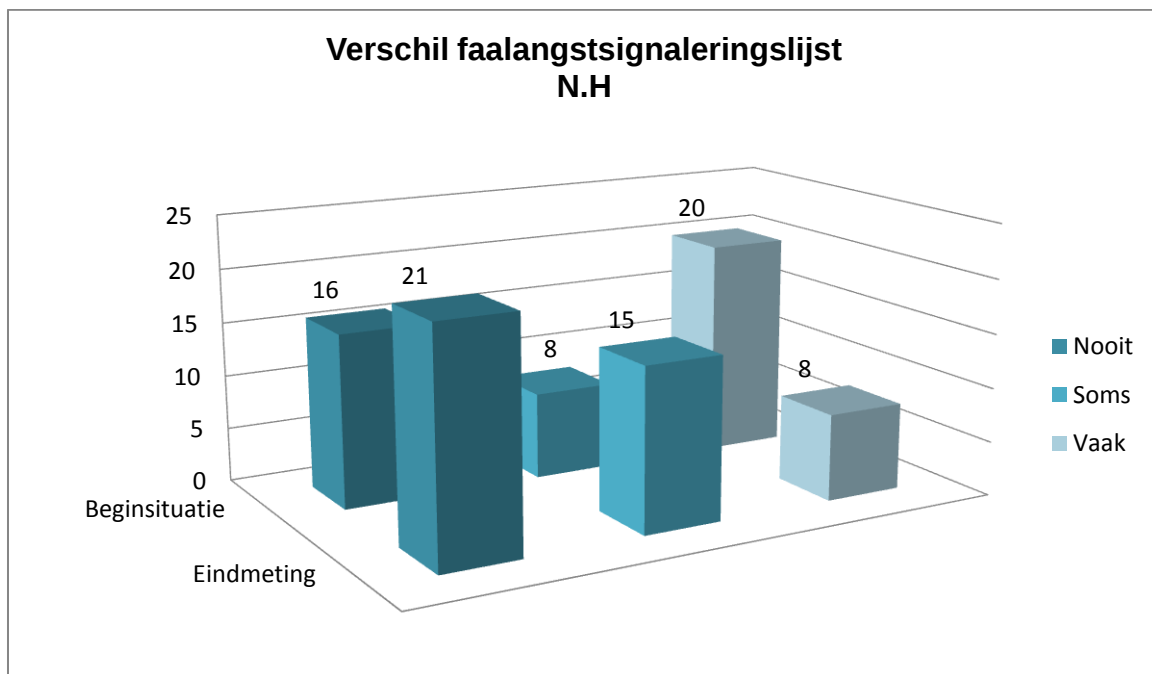
Na zes weken is de zelfbeeldschaal (bijlage 22) nogmaals afgenomen bij T.E, N.H en K.H. Opvallend is dat hier bij T.E en N.H geen verandering is waar te nemen ten opzichte van de beginsituatie. Bij K.H zijn wel verschillen waargenomen. Hij geeft nu aan wel blij te zijn, makkelijker vriendjes te maken en hij heeft het idee dat anderen hem nu wel aardig vinden.

De faalangstsignaleringslijst (bijlage 23) laat wel verschil zien. Dit is waar te nemen in de figuren 22 tot en met 24.

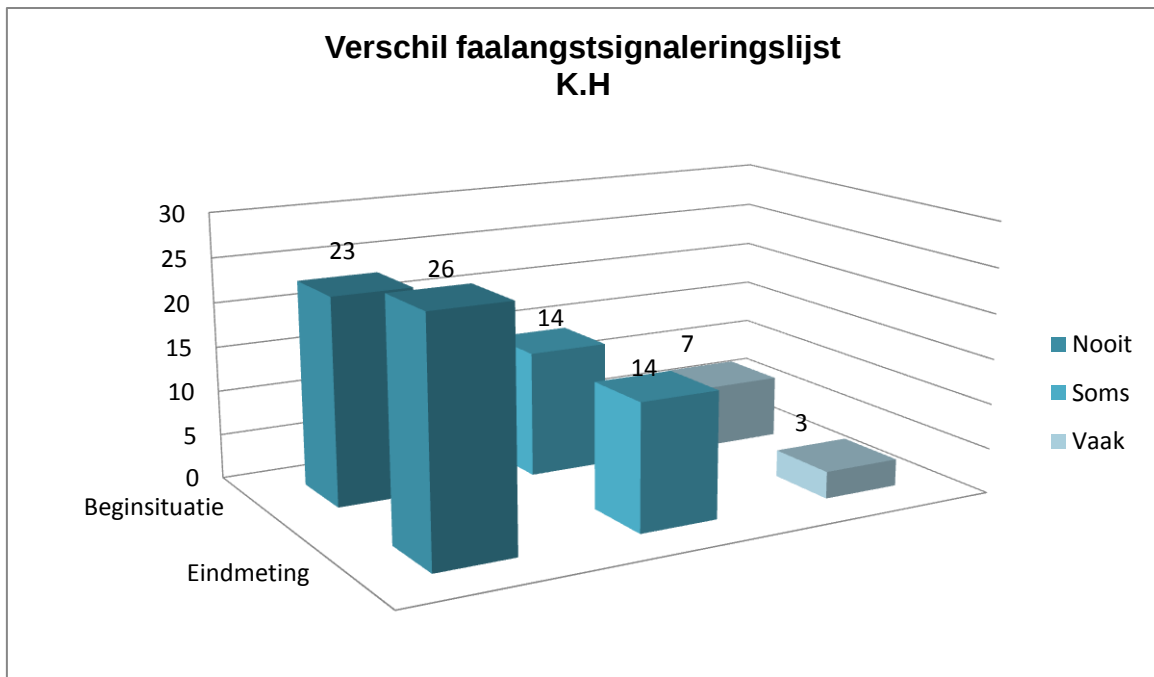
In deze figuur zijn de opties nooit, soms en vaak meegenomen, zo ontstaat er een goed beeld van de verschillen die er zijn ontstaan in de antwoorden.

Figuur 22 Verschil faalangstsignaleringslijst T.E

figuur 23 Verschil faalangstsignaleringslijst N.H

figuur 24 Verschil faalangstsignaleringslijst K.H

§ 4.5

Reflectie op het handelen van de leerkracht.

Over het handelen van de leerkracht zijn wekelijks krabbels bijgehouden (bijlage 24). Er is gereflecteerd op het handelen, maar er is ook meegenomen, wat deze andere manier van begeleiden met de leerling doet. In figuur 25 zijn de krabbels van de leerkracht samengevat. In bijlage 25 zijn een aantal ingevulde ABC- schema's (Jansen en Verresen, 1998, in Wiltink, 2000) terug te vinden.

Matrix krabbels leerkracht		
	Actie leerkracht	Effect op leerling
Relationeel communiceren	– Denkt bewuster na over water gezegd wordt tegen de leerling. – Laat merken wat het gedrag of de inzet doet met de omgeving. – Geeft aan dat het niet altijd even makkelijk is. Het is geen automatisme om aan te geven wat het gedrag voor de omgeving betekent.	– De leerlingen geven aan meer inzicht te krijgen in wat hun invloed is op de omgeving. Dit blijkt uit gesprekken die leerkracht met leerlingen gevoerd heeft.
Feedback geven	– Geeft bij de feedback aan waar de leerling in kan verbeteren. – Geeft bewuster feedback en zegt niet alleen maar knap of goed zo! Geeft beter aan wat dan goed is. – Combineert positieve en negatieve feedback.	– Leerlingen blijken na navraag meer met feedback te kunnen. Snappen wat ze kunnen verbeteren. – Leerlingen geven aan dat het fijner is dat de leerkracht negatieve feedback combineert met positieve.
Helpende gedachten	– Les geven in helper en bibber. – Leerlingen helpen met bibbers in helpers omzetten m.b.v. abc-schema. – Zelf erop letten dat ze geen bibbers uitspreekt. – Leerlingen elke maandagochtend een eigenwijsje (Beers, 2003) laten pakken. – Met de klas bibbers van andere leerlingen bespreken. – Leerling achteraf laten ervaren dat de bibber inderdaad onterecht was.	– Leerlingen geven steeds vaker bibbers aan. – Leerlingen kunnen goed aangeven wat er is. – Leerlingen geven aan dat ze zichzelf nu moed inspreken. – Leerlingen vragen elke maandag mogen we weer een eigenwijsje trekken.
Leerlingen problemen zelf laten oplossen	– Probeert leerlingen meer zelf te laten doen. Geeft wel aan dat dit moeilijk is, nog te snel de neiging dingen over te nemen. – Laat leerlingen ruzies en problemen zelf uitpraten.	– Leerlingen merken ook dat leerkracht nog snel het over wil nemen, maar wijzen haar hierop.
Complimenten geven	– Meer complimenten geven en controleren hoe deze binnenkomen door: in schrift complimenten schrijven en vragen hoe leerling ze ervaart. – Laat leerling zelf ook complimenten schrijven.	– Leerlingen hebben minder moeite met accepteren complimenten. – Schrijven zelf ook steeds makkelijker een compliment.

Figuur 25 Samenvatting krabbels van de leerkracht

§ 4.6 Conclusies

In hoofdstuk 5 zal aan deze data conclusies verbonden gaan worden. Aan deze conclusies wordt ook weer theorie verbonden.

Hoofdstuk 5

Conclusies

In dit hoofdstuk worden conclusies getrokken uit de gegevens van hoofdstuk 4. Deze conclusies zullen verbonden worden aan de theorie met betrekking tot het begeleiden van leerlingen met kenmerken van faalangst. Verder zal in dit hoofdstuk ook een antwoord op de deelvragen en onderzoeksvraag worden gegeven.

§ 5.1

Antwoord op deelvragen

In deze paragraaf wordt antwoord gegeven op de deelvragen.

§5.1.1

Hoe wordt faalangst in de literatuur omschreven?

Faalangst is een vorm van angst die kan optreden bij het leveren van te beoordelen (school)prestaties op cognitief, sociaal en/of motorisch gebied, waarbij de concentratie op een mogelijke mislukking de aanwezige kennis en vaardigheden blokkeert (Nieuwenbroek & ter Beek, 1999, p.18).

Faalangst uit zich in lichamelijke kenmerken (zweten, hoofdpijn, enzovoorts) en gedragskenmerken (stil teruggetrokken, de clown uithangen, enzovoorts) van faalangst (Bokhove, 2011). Er zijn drie soorten faalangst: Cognitieve, sociale, en motorische faalangst (Nieuwenbroek, 2010).

§ 5.1.2

Welke signaleringsinstrumenten voor het basisonderwijs zijn er voor faalangst?

Bokhove (2011) stelt dat de Schoolvragenlijst (SVL) vanaf groep 6 gebruikt kan worden om erachter te komen of leerlingen kenmerken van faalangst hebben. De Schoolvragenlijst is geen betrouwbaar instrument voor de onderzoeksgroep 3/4 en is daarom niet afgenomen. Wiltink (2000) geeft aan dat kenmerken van faalangst ook gesignaleerd kunnen worden door middel van observeren en inzicht verkrijgen in het denken van de leerlingen. Bij de faalangstsignaleringslijst (Bokhove, 2011) (bijlage 17) en de ingevulde zelfbeeldschaal van Jeninga (2008) (bijlage 18) vielen dezelfde leerlingen op. Door vervolgens te observeren kon er met zekerheid gezegd worden

dat een leerling kenmerken van faalangst heeft. Deze gegevens kregen pas echt waarde na een interview met de leerlingen. De leerlingen konden heel precies aangeven waar de problemen zaten. Twee leerlingen wisten aan te geven dat ze niet in zichzelf geloofden en daardoor ook niet de complimenten van de leerkracht. Door in gesprek te gaan kwamen ook de bibber gedachten van de leerlingen naar boven. Stevens (1997) stelt ook dat je leerlingen zoveel mogelijk zelf aan het woord moet laten, want zij weten immers het beste wat er aan de hand is. Wiltink (2000) geeft aan dat door het voeren van een gesprek de leerling een schets van zichzelf maakt. Doordat de leerkracht hierop reageert wordt de eerste stap in de begeleiding en ondersteuning van faalangst gezet, namelijk het erkennen van het probleem (Wiltink, 2000).

§ 5.1.3

Wat zijn de (onderwijs)behoeften van een leerling met kenmerken van faalangst en welk leerkrachtgedrag past daar dan bij?

Volgens Stevens (1997) heeft elk mens behoefte aan relatie, competentie en autonomie. De leerkracht kan hieraan voldoen door een goed pedagogisch klimaat te scheppen met behulp van de matrix van adaptief onderwijs (Stevens, 1997).

Voor leerlingen met kenmerken van faalangst is dit niet voldoende. Uit bij het onderzoek afgenomen vragenlijsten (bijlage 20) blijkt dat bij leerlingen met kenmerken van faalangst de leerkrachtbegeleiding niet bijdraagt tot de drie basisbehoeften (Stevens, 1997). De reden hiervoor is dat deze leerlingen vaak een negatief zelfbeeld hebben (Nieuwenbroek, 2010). Hetgeen de leerkracht doet en zegt komt bij deze leerlingen anders binnen. Ze vatten positieve feedback vaak negatief op (Nieuwenbroek, 2010). Dit bleek ook uit het interview (bijlage 21) dat onder deze leerlingen is gehouden. De leerkracht gaf wel complimenten en probeerde hun het gevoel te geven dat ze het kunnen, maar ze geloofden het zelf niet. De manier waarop de leerkracht dingen zegt en doet maakt voor hun het verschil.

Stevens (1997) stelt dat leerkrachten en leerlingen elkaars welbevinden en ontwikkeling bepalen. De leerkracht zal zijn gedrag aan moeten passen aan de leerlingen, door bijvoorbeeld na te vragen wat de feedback met de leerling doet. In de onderzoekspraktijk is dit gedaan door middel van een successenboek (Bokhove, 2011). Hierin schreef de leerkracht feedback en de leerling schreef eronder wat deze feedback met hem doet. De leerkracht vroeg ook vaak na het geven van feedback

terug wat dit met de leerling deed. Door dit te doen, konden bibber gedachten worden weggenomen en kwam feedback veel beter binnen.

§ 5.1.4

Wat doe ik als leerkracht op basisschool de L. nu al met betrekking tot de begeleiding van leerlingen met kenmerken van faalangst?

Uit de vragenlijsten (bijlagen 14 en 15) blijkt dat de leerkracht veel op gevoel deed. Er werd geen gebruik gemaakt van signaleringslijsten. Uit de vragenlijsten (bijlage 14 en 15) en observaties (bijlage 16) blijkt dat de leerkracht leerlingen met kenmerken van faalangst vaak niet te moeilijke opdrachten en bijna nooit negatieve feedback gaf, daar ze dacht dat dit de leerling meer zal schaden. Maar Clifford (1990, in van Lieshout 2002, p. 100) stelt dat te weinig uitdaging, te lage doelen, te weinig persoonlijke keuze en feedback, en louter resultaat(product) gerichte feedback meer schade toebrengt aan het zelfvertrouwen en zelfbeeld van de leerling dan puur informatie over fouten en mislukkingen als zodanig.

Uit de observaties blijkt dat er veel complimenten worden gegeven, maar er wordt niet gecontroleerd hoe de leerling deze ervaart. Dit is juist belangrijk om te doen, daar leerlingen met kenmerken van faalangst positieve feedback vaak negatief opvatten (Nieuwenbroek, 2010). Stevens (1997) beaamt dit. Hij stelt dat het effect van de ondersteuning van de leerkracht afhangt van hoe de leerling deze ervaart.

Uit ingevulde vragenlijsten en observaties (bijlagen 14, 15 en 16) blijkt dat de leerkracht een redelijke kennis van faalangst heeft. Ze is bekend met de drie vormen waarin faalangst kan voorkomen; cognitieve, sociale en motorische faalangst. Van relationeel communiceren heeft ze nog nooit gehoord. Relationeel communiceren bevordert het invloedsbesef. Hetgeen leerlingen met kenmerken van faalangst vaak kwijt zijn (Nieuwenbroek, 2010). Het welbevinden van een leerling hangt samen met het gevoel invloed te kunnen uitoefenen op zichzelf en de omgeving (Nieuwenbroek, 2010).

§ 5.1.5

Hoe ervaren de leerlingen met kenmerken van faalangst de begeleiding nu op basisschool de L.?

Wat opvalt uit de afgenomen vragenlijst (bijlage 20) over de leerkrachtbegeleiding is dat leerlingen met kenmerken van faalangst de begeleiding negatiever ervaren dan de andere leerlingen. Ze ervaren de begeleiding over het algemeen negatief op de volgende punten:

- Leerkracht zegt niet op een fijne manier wat je niet goed hebt gedaan.
- Leerkracht geeft weinig complimenten.
- Leerkracht kan er niet voor zorgen dat ik in mezelf geloof.

Deze punten zijn aan te pakken door de in de theorie beschreven aanpakken uit te proberen bij de leerlingen:

- Positieve en negatieve feedback met elkaar combineren. (Nieuwenbroek, 2010)
- Taken geven in de zone van naaste ontwikkeling. (Bokhove, 2011, Poelie, 2006)
- Niet te snel alles willen oplossen, maar laten weten dat je er bent voor de leerling. (Stevens, 1997)

§ 5.1.6

Welke aanpakken zijn bekend met betrekking tot faalangst?

In de theorie zijn de volgende vier aanpakken beschreven:

1. Het reflecteren op het leerkrachtgedrag met behulp van observaties en vragenlijsten voor de leerkracht. (Wiltink, 2000)
2. Anders leren denken met behulp van helpende gedachten (Ellis, 1962, in Wiltink, 2000).
3. Relationeel communiceren (Nieuwenbroek, 2010)
4. Manier van feedback geven (Nieuwenbroek, 2010)

Deze vier aanpakken zijn tijdens dit onderzoek uitgetoetst. Er is gekeken of het veranderen van het leerkrachtgedrag ten opzichte van leerlingen met kenmerken van faalangst het welbevinden positief kan beïnvloeden. In paragraaf 5.2 wordt hier verder op ingegaan.

§ 5.1.7

Wat zou een aanvullende rol van een remedial teacher kunnen zijn in de begeleiding van leerlingen met faalangst?

Gedurende het onderzoek is de leerkracht erachter gekomen, dat haar aanpakken met betrekking tot faalangst, soms haaks staan op wat er in de theorie vermeld wordt. Mede door het onderzoek is de begeleiding van leerlingen met kenmerken van faalangst in groep 3/4 van basisschool de L. verbeterd. Aangezien niet alle leerkrachten onderzoek zullen gaan doen in hun groep, is hierin een rol weggelegd voor de remedial teacher. Een remedial teacher kan leerkrachten begeleiden door deze kennis te delen. Gedurende het onderzoek heeft de intern begeleider de leerkracht geobserveerd. Dit kan ook de remedial teacher doen. Zo komt de remedial teacher meer in de klas. De vragenlijsten en kijkwijzers kan de remedial teacher inzetten, om zo inzicht te krijgen in de huidige situatie wat betreft de begeleiding van leerlingen met kenmerken van faalangst binnen een groep. De remedial teacher kan zo met de leerkracht, leerling en ouders een behandelingsplan opstellen dat werkt voor deze leerling. Gedurende het onderzoek is gebleken dat er vaak sprake was van tijdgebrek. De leerkracht had waarschijnlijk meer kunnen bereiken bij de leerlingen als ze meer individuele tijd voor de leerlingen had. Een remedial teacher zou hierin kunnen ondersteunen door in de klas wekelijks in de groep te werken met deze leerlingen, zodat de principes van bijvoorbeeld helpende gedachten beter beklijven.

§5.2

Antwoord op de onderzoeksvraag:

Hoe kan ik als leerkracht een positieve invloed hebben op het welbevinden van leerlingen van 6 t/m 8 jaar met kenmerken van faalangst uit groep 3/4?

Stevens (1997) stelt dat praten met leerlingen erg belangrijk is, daar zij zelf het beste kunnen aangeven waar de problemen zitten. Dit bleek ook tijdens het onderzoek. De leerlingen konden perfect aangeven wat ze niet prettig vonden aan de leerkrachtbegeleiding en wat er veranderd zou kunnen worden. De leerlingen gaven aan dat ze het fijn zouden vinden als de leerkracht negatieve feedback combineerde met positieve feedback. Dit is precies wat Nieuwenbroek(2010) en Bokhove (2011)

schrijven over feedback geven. Zij stellen dat je negatieve feedback moet combineren met positieve feedback.

Verder gaven de leerlingen in de vragenlijsten aan dat de leerkracht hun meer zelf problemen mocht laten oplossen. Ze vonden het voldoende als de leerkracht paraat zou staan voor vragen. Stevens (1997) geeft ook aan dat we leerlingen zelf problemen moeten laten oplossen, maar dat we wel op de achtergrond aanwezig moeten zijn. De leerlingen vragen om autonomie (Stevens, 1997) en het vertrouwen van hun leerkracht dat ze het ook wel zelf kunnen oplossen.

Door het omzetten van de negatieve niet helpende gedachten in helpende gedachten (Ellis, 1962, in Wiltink, 2000), zijn de leerlingen meer in zichzelf gaan geloven. Ze geven aan dat ze nu minder vaak bibbers hebben. De leerlingen herkennen bij zichzelf de niet helpende gedachten en zetten deze om in helpende gedachten. De leerlingen wezen zelfs de leerkracht op niet helpende gedachten. Tijdens het speelkwartier vroeg een leerling of de leerkracht ook eens met de hoepel wilde proberen. De leerkracht zei: "Dat kan ik niet." Waarop een leerling zei: "Dat is een bibber juf. Dat helpt niet. Kom op juf je kunt het!"

Wat opviel is, dat leerlingen met kenmerken van faalangst de begeleiding van de leerkracht vaak niet als positief ervaren. In een interview met deze leerlingen bleek dat de leerkracht bijvoorbeeld wel complimenten gaf, maar dat de leerling het zelf niet geloofde. Zo kwamen de goed bedoelde complimenten niet aan. Via relationeel communiceren (Nieuwenbroek, 2010) is hier verandering in gebracht. De leerkracht gaf aan wat het gedrag voor haar en de omgeving betekende. Daardoor kreeg de leerling invloedsbesef terug. Het is ook belangrijk om te controleren hoe de leerling de feedback ervaart. Dit is nu gedaan door middel van navragen en het laten opschrijven in een schrift. Door dit te doen wist de leerkracht of het compliment goed binnenkwam. Leerlingen moesten ook elke dag minimaal één compliment voor zichzelf op een kikker schrijven (Bovee & Drijfhout, 2006). In het begin vonden ze dit lastig. Op een gegeven moment kwamen ze vragen of ze ook vaker een compliment voor zichzelf mochten schrijven.

De periode is te kort geweest om bij iedereen een verandering aan te brengen in de zelfbeeldschaal (Jeninga, 2008). De leerlingen hebben aan het eind van het

onderzoek de zelfbeeldschaal nog een keer ingevuld. Bij twee leerlingen waren geen veranderingen waar te nemen ten opzichte van de beginsituatie. Bij de andere leerling heeft wel verandering plaatsgevonden. Met de ouders van deze leerling is vaker persoonlijk contact geweest dan bij de andere twee. Hier zou een verklaring kunnen liggen, daar kinderen loyaal zijn naar hun ouders toe (Nagy, 1994, in Nieuwenbroek 2010). Uit een interview met de leerlingen bleek dat de andere twee leerlingen zich wel beter in hun vel voelden. Ze gaven aan dat ze het erg fijn vonden dat de leerkracht positieve en negatieve feedback met elkaar combineerde. De helpende gedachten hadden ook echt geholpen, want ze spraken zichzelf nu moed in als ze een bibber gedachte hadden. Uit de faalangstsignaleringslijst (Bokhove, 2006) blijkt dat de leerlingen met kenmerken van faalangst, wel degelijk vooruit zijn gegaan. De leerlingen geven zelf ook aan dat de leerkracht hen hier goed bij geholpen heeft. Stevens(1997) stelt ook dat leraren en leerlingen elkaars welbevinden en ontwikkeling bepalen.

Hoofdstuk 6

Evaluatie

In dit hoofdstuk wordt teruggeblikt op het onderzoek. Er wordt geëvalueerd hoe het onderzoek verlopen is en wat er beter of anders had gekund. Verder wordt er beschreven welke persoonlijke ontwikkeling ik door het onderzoek heb doorlopen. Als laatste wordt er bekeken wat het onderzoek voor de toekomst kan betekenen.

§ 6.1

Wat ging er goed en wat niet?

In het begin van het onderzoek wilde ik te veel alle leerlingen bij het onderzoek betrekken. Alle leerlingen kregen een “successen boek” en mochten een “eigenwijsje” trekken aan het begin van de week. Na twee weken merkte ik dat dit niet ging werken. De groep was veel te groot en de leerlingen waar het eigenlijk om ging verloor ik zo uit het oog. Vandaar dat ik me toen ben gaan focussen op drie leerlingen. Toen had ik weer het gevoel grip te krijgen op het onderzoek.

Aan het begin van het onderzoek had ik zo mijn twijfels of de leerlingen uit groep 3/4 wel in staat waren om de vragenlijsten in te vullen en in een interview aan te geven waar de problemen zaten. Ze hebben me verstoeld doen staan. Zo open en eerlijk als de leerlingen met mij hierover gecommuniceerd hebben. De leerlingen konden heel goed weergeven waar de problemen zaten.

Na een paar weken zag ik ook echt effect van principes die ik aan het uitproberen was binnen de groep. De leerlingen die aan het begin aangaven dat mijn complimenten niet bij hun binnenkwamen, zag ik nu glimlachen en trots zijn als ik een compliment gaf. In het begin vonden de leerlingen het moeilijk om een compliment voor zichzelf op te schrijven. Later wilden ze er meer op een dag schrijven.

Persoonlijk denk ik dat het heel goed is geweest dat ik vragenlijsten aan het niveau van de leerlingen heb aangepast. De zelfbeeldschaal van Jeninga (2008) had ik wat ingekort, waardoor er mindere keuzemogelijkheden waren. Dit heb ik stap voor stap met de leerlingen afgenomen. Op het digitale schoolbord liet ik zien waar we waren

en hoe ze het moesten invullen. Dit vonden de leerlingen al best moeilijk, laat staan dat er nog meer keuzemogelijkheden waren geweest. Ook het ABC- schema (Janssen & Verresen, 1998, in Wiltink 2000) heb ik aantrekkelijk gemaakt door een plaatje en voor de leerlingen begrijpelijke taal.

Uit observaties is gebleken dat mijn communicatie naar leerlingen erg open is. Dit maakt dat ze ook open terug communiceren. Ik durf me kwetsbaar op te stellen, laat merken dat fouten maken mag en dat ook ik tegen problemen aanloop en dat de leerlingen mij daar weer bij kunnen helpen. De leerlingen mogen vaak meedenken in oplossingen voor problemen.

§ 6.2

Wat had er anders of beter gekund?

Tijdens het onderzoek heb ik ervaren dat het best een hele klus is om dit te doen tijdens je werk. Op school zijn veel projecten en natuurlijk de methodes waaraan je moet werken. Het was vaak best moeilijk om mijn onderzoek hierin te passen. Ik heb het idee dat ik hierdoor ook de zes weken tijd niet goed heb kunnen benutten. Dit had anders gekund als ik een strakke planning gemaakt had. Nu had ik van te voren niet goed nagedacht wat ik wanneer precies kon doen.

Het onderzoek heeft ook te kort geduurd om echt effect te ervaren. Na zes weken ben ik met de leerlingen weer tot nieuwe aandachtspunten gekomen.

Verder hadden de ouders van de leerlingen meer bij het onderzoek betrokken mogen worden om meer vooruitgang te zien bij de leerlingen. Nu zijn de ouders ingelicht via een brief. Ze hebben hierin informatie gekregen wat ik met hun kind doe en wat ze er thuis mee zouden kunnen. Dat persoonlijk contact beter was geweest, blijkt uit het feit dat één leerling wel vooruitgang heeft geboekt in de zelfbeeldschaal van Jeninga (2008). De ouders van deze leerling kwamen geregeld binnenlopen op school om te vragen hoe het ging met hun kind. Met hun heb ik de principes die ik in de klas aan het uitproberen was, vaker persoonlijk besproken.

Valkuil bij dit onderzoek is dat er heel erg word ingezoomd op faalangst. De leerlingen kunnen daardoor hulpeloos worden, want Bokhove (2011) stelt dat als leerlingen te veel begeleidt worden, ze teveel op hulp gaan rekenen en daardoor

afhankelijk worden. De leerlingen in dit onderzoek werden heel erg begeleid, maar op een gegeven moment had ik ze ook weer los moeten laten, zodat ze konden ervaren dat ze het ook zelf kunnen zonder alle hulp. Hier ben ik op zich te laat achter gekomen. Maar dit ga ik nog uitproberen bij de leerlingen.

§ 6.3

Conclusies voor de toekomst

In de toekomst zal er op basisschool de L. anders om worden gegaan met leerlingen met kenmerken van faalangst. Bij aanvang van het onderzoek was het zo dat of een leerling kenmerken van faalangst heeft, gebaseerd werd op een gevoel van de leerkrachten. Tijdens een zorgvergadering heb ik de conclusies van mijn onderzoek gepresenteerd aan het team. Er was grote interesse voor de uitkomsten van dit onderzoek. Samen met de intern begeleider ga ik kijken hoe de conclusies van dit onderzoek onze onderwijspraktijk kan gaan verbeteren. Het plan is om de signaleringslijst van Bokhove(2011) en de andere lijsten die zijn samengesteld voor dit onderzoek te gaan gebruiken in groep 3 tot en met 5. Naar aanleiding van deze ingevulde lijsten en observaties zal er een gesprek worden gehouden met de leerlingen die kenmerken van faalangst hebben. Voor groep 1/2 zal nog nader onderzoek moeten worden gedaan naar goede signaleringslijsten. De criteria die in de faalangtsignaleringslijst (Bokhove, 2011) staan, zijn geen goede criteria voor bij de kleutergroepen. Verder zullen de lijsten over de leerkrachtbegeleiding aangepast moeten worden aan het niveau van de kleuters. In de groepen 6 tot en met 8 zou gebruik kunnen worden gemaakt van de Schoolvragenlijst. Deze is in dit onderzoek niet gebruikt, daar dit onderzoeksinstrument niet geschikt is voor groep 3/4. Door dit in de praktijk te gaan uitproberen, zal moeten uitwijzen of de Schoolvragenlijst voor deze groepen een goede aanvulling kan zijn. In groep 3/4 gaat het ingezette traject met de drie leerlingen nog verder. De begeleiding wordt weer aangepast aan wat deze leerlingen nu nodig hebben van de leerkracht.

§ 6.4

Hoe heb ik het als persoon ervaren?

Het onderzoek heeft mij als persoon veel gebracht. Het is mooi om te zien hoeveel kennis je krijgt door in een onderwerp te duiken. Een eyeopener was voor mij de gesprekken met de leerlingen. Leerlingen kunnen de problemen heel goed

aangeven. Helaas in de dagelijkse praktijk heb ik hier niet altijd de tijd voor. Mede ook doordat het een combinatiegroep is. Door het onderzoek ben ik steeds meer gaan ervaren, dat remedial teaching iets is waar ik verder in wil gaan. Dat intensieve contact wat je met een leerling hebt, samen naar de mogelijkheden kijken van de leerling en samen oplossingen zoeken.

Als persoon ben ik veel zekerder geworden. Ik heb door onderzoek te doen veel kennis opgedaan en ben zekerder geworden. Ik merk, dat ik kritischer word tijdens vergaderingen of een overleg met ambulant begeleiders. Ik neem niet zomaar alles voor waar aan en gebruik mijn eigen kennis die ik heb opgedaan. Deze onderzoekende houding brengt mij ook dat ik veel meer in mogelijkheden ben gaan denken.

Het feit dat ik als leerkracht of in de toekomst als remedial teacher een verandering teweeg kan brengen bij leerlingen, vond ik een hele gewaarwording. Ik heb gezien wat mijn onderzoek en hulp heeft betekend voor de leerlingen. Dit onderzoek heeft mij veranderd in een onderzoekend mens dat niet zomaar meer alles voor waar aanneemt. Dit onderzoek was voor mij mijn eerste onderzoek, maar ik weet zeker dat dit niet mijn laatste onderzoek zal zijn.

Bibliografie

Boerman, H. (2007). *Ethische uitgangspunten bij praktijkonderzoek*. Binnengehaald 20 maart 2011 van <https://portal.fontys.nl/instituten/oso/Remedial%20Teaching%20Primair%20Onderwijs/RTEindhoven20092010-2/default.aspx>

Bokhove, N. (2011). *Kinderen en faalangst. Informatie, plan van aanpak en lessen voor alle basisschoolgroepen*. Amersfoort: Kwintessens.

Bovee, E. D. (2006). *Je kunt meer dan je denkt! Een faalangst reductietraining*. Leuven: Acco.

Grisnich, M. (2009). *Je bibbers de baas*. Bohn Stafleu van Loghum : Houten.

Harinck, F. (2010). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Garant: Antwerpen – Apeldoorn.

Hermans, H. (1983). *Handleiding en verantwoording bij de Prestatie Motivatie Test PMT-k*. Swets en Zeitlingen: Lisse.

Janssens, H. R. (2002). *gedrags- en werkhoudingsproblemen, zorgverbreding*. Binnengehaald op 19 november 2010 van <http://www.opdc-zodrenthe.nl/faalangst.htm>

Jeninga, J. (2008). *Professioneel omgaan met gedragsproblemen. Praktijkboek voor het primair onderwijs*. Baarn: HBuitgevers.

Kallenberg, T., Koster, B., Onstenk, J., Scheepsmma, W. (2010). *Ontwikkeling door onderzoek. Een handreiking voor leraren*. ThiemeMeulehof: Baarn/Utrecht/Zutphen.

Langedijk, P. (1980). *Faalangst. Van examenvrees, verlegenheid en gebrek aan zelfvertrouwen naar een positief zelfbeeld*. Deventer: Ankh-Hermes.

Litière, M. (2000). Wat kunnen ouders en leerkrachten zelf doen? In M. Litière, *"Ik kan dit niet!" zegt mijn kind*. (pp. 115 - 193). Tiel: Lannoo.

Nieuwenbroek, A., Beek, A., ter. (1999). *Faalangst aan de start. Handleiding voor de basisschool*. 's Hertogenbosch: KPC groep.

Nieuwenbroek, A. (2010). *Faalangst in de les*. Esch: Quirijn.

Poulie, M., Vries, J., de. (2006) *Motiveren van leerlingen met faalangst en leerproblemen*. Binnengehaald 3 januari 2011 van <http://www.faalangst.nl/artikelen/artikel21.html>.

Stevens, L. (1997). *Overdenken en doen*. Binnengehaald 29 maart 2001 van http://www.xs4all.nl/~josbergk/pod/stevens_overdenken_en_doen.pdf.

Vorst, H. (1994). *Handleiding en verantwoording bij de Schoolvragenlijst (SVL)*. Swets en Zeitlingen: Lisse.

Westerman, M., (2002). *Faalangst, niet van een vreemde*. Binnengehaald 3 december 2010 van http://www.orthoconsult.nl/upload_images/2010-09-092010.09-faalangst-niet-van-een-vreemde.pdf .

Wiltink, H. (2000). *Ik kan het! Ik kan het! Faalangst overwinnen*. Amersfoort: CPS.

Bijlagen

Bijlage 1:	Blanco kijkwijzer observatie leerkrachtgedrag	55
Bijlage 2:	Blanco leerkrachtvragenlijst voorkomen van faalangst	57
Bijlage 3:	Blanco vragenlijst wat weet en doet de leerkracht met faalangst?	58
Bijlage 4:	Blanco faalangstsignaleringslijst.	60
Bijlage 5:	Blanco aangepaste versie zelfbeeldschaal	61
Bijlage 6:	Blanco kijkwijzer observeren kenmerken faalangst bij leerlingen.	62
Bijlage 7:	Blanco vragenlijst ervaring leerkracht begeleiding.	63
Bijlage 8:	Blanco formulier interview.	64
Bijlage 9:	Blanco formulier logboek leerkracht.	65
Bijlage 10:	Blanco complimenten kikkers.	66
Bijlage 11:	Twee uitgewerkte lessen ter begeleiding van faalangst.	67
Bijlage 12:	Blanco ABC- schema.	68
Bijlage 13:	Ingevulde vragenlijst voorkomen van faalangst beginsituatie.	69
Bijlage 14:	Ingevulde vragenlijst voorkomen van faalangst eindsituatie.	70
Bijlage 15:	Ingevulde vragenlijst wat weet/doet leerkracht met faalangst?	71
Bijlage 16:	Ingevulde kijkwijzers observaties leerkracht begin en eindmeting.	75
Bijlage 17:	Ingevulde faalangstsignaleringslijst beginsituatie.	79
Bijlage 18:	Ingevulde zelfbeeldschaal (Jeninga,2008) beginsituatie.	80
Bijlage 19:	Observaties leerlingen.	81
Bijlage 20:	Ingevulde vragenlijsten leerkrachtbegeleiding begin en eind.	82
Bijlage 21:	Interview leerlingen	84
Bijlage 22:	Ingevulde zelfbeeldschaal (Jeninga,2008) eindsituatie.	86
Bijlage 23:	Ingevulde faalangstsignaleringslijst (Bokhove, 2011)eindsituatie.	87
Bijlage 24:	Ingevuld logboek.	88
Bijlage 25:	Ingevuld ABC- schema.	90
Bijlage 26:	Brief ouders.	92

Bijlage 1

Blanco kijkwijzer observatie leerkrachtgedrag

Hoe geeft de leerkracht positieve feedback? Doet de leerkracht aan relationeel communiceren, d.w.z. dat de leerkracht duidelijk laat blijken wat het gedrag of resultaat voor haar betekent of voor de omgeving van de leerling.	
Op welke manier geeft de leerkracht negatieve feedback? Wordt dit bijvoorbeeld gecombineerd met positieve feedback? En geeft de leerkracht dan ook tips over hoe het de volgende keer anders kan en waarom dingen fout zijn?	
Geeft de leerkracht vaak complimenten? Zo ja schrijf er een aantal op. Controleert de leerkracht ook hoe dit compliment bij de leerling binnenkomt?	
Helpt de leerkracht leerlingen om in de zone van naaste ontwikkeling te werken? Zo ja, waaruit blijkt dit? Bijvoorbeeld door bemoedigende opmerkingen zoals je kunt het of ga zo door. Indien nee, wat zegt de leerkracht dan?	

Vertoont de leerkracht consistent, voorspelbaar en duidelijk gedrag? Denk hierbij aan heldere regels en het consequent toepassen hiervan.	
Geeft de leerkracht de leerling de vrijheid om autonoom te zijn? Of is de leerkracht juist veel te zorgend? Waaruit blijkt dit?	
Wordt de les geëvalueerd? Zo ja op welke manier? Geeft de leerkracht aan wat goed is, maar ook wat de volgende keer anders zou kunnen.	
Hoe creëert de leerkracht een pedagogische sfeer waar de leerlingen zich veilig en vertrouwt in kunnen voelen?	

Bijlage 2

Blanco leerkrachtvragenlijst voorkomen van faalangst. Bokhove 2011.

	Nooit	Soms	Vaak
1. Ik laat de leerlingen samenwerken in de klas.	☐	☐	☐
2. Ik noem de kinderen bij hun voornaam.	☐	☐	☐
3. Succes of verdriet van een individuele leerling bespreek ik met de klas.	☐	☐	☐
4. Ik ben er alert op dat de leerlingen elkaar niet uitlachen.	☐	☐	☐
5. Ik houd met de klas een weekopening en weeksluiting.	☐	☐	☐
6. Ik stimuleer de leerlingen om te proberen problemen zelf op te lossen.	☐	☐	☐
7. Ik laat de leerlingen weten dat ze bij mij terecht kunnen als ze hulp nodig hebben.	☐	☐	☐
8. Ik leg de nadruk op grote en kleine successen van leerlingen.	☐	☐	☐
9. Ik maak bemoedigende opmerkingen als een leerling een moeilijke taak uitvoert.	☐	☐	☐
10. In de klas praten we over faalangst.	☐	☐	☐
11. Ik bespreek met de klas dat fouten maken mag.	☐	☐	☐
12. Ik laat de leerlingen zien dat ik zelf ook wel eens een fout maak.	☐	☐	☐
13. Ik let erop dat leerlingen die slechte resultaten halen, zich ook door mij geaccepteerd voelen.	☐	☐	☐
14. Negatieve opmerkingen probeer ik positief te formuleren.	☐	☐	☐
15. Ik schrijf een compliment onder een goed gemaakt proefwerk.	☐	☐	☐
16. Een goed antwoord beloon ik met een krul.	☐	☐	☐
17. Ik leg uit waarom iets fout is.	☐	☐	☐
18. Ik vertel hoe een leerling zich de volgende keer kan verbeteren.	☐	☐	☐
19. Ik geef een leerling een compliment gericht op zijn persoon. (wat lief van je dat je met helpt)	☐	☐	☐
20. Negatieve feedback over een prestatie combineer ik met positieve feedback.	☐	☐	☐
21. Ik vertel een leerling wat zijn positieve resultaat voor mij persoonlijk betekent.	☐	☐	☐
22. Aan het begin van de les geef ik aan wat de leerlingen gaan leren.	☐	☐	☐
23. Aan het begin van de les vraag ik de leerlingen wat ze al weten van het nieuwe onderwerp.	☐	☐	☐
24. Ik geef de leerlingen tussendoor een toetsje dat nog niet bij de beoordeling meetelt.	☐	☐	☐
25. Ik geef ruim van te voren aan wanneer er een toets zal plaatsvinden.	☐	☐	☐
26. Toetsen kijk ik zo snel mogelijk na.	☐	☐	☐
27. Toetsen bespreek ik klassikaal en zo nodig individueel na.	☐	☐	☐
28. Een toets begin ik met de makkelijkste opdrachten.	☐	☐	☐
29. Moeilijke lesstof bied ik in kleine stukjes aan.	☐	☐	☐
30. Ik geef persoonlijke aandacht aan mijn leerlingen.	☐	☐	☐
31. Werkstukken en tekeningen van de leerlingen hang ik op in de klas.	☐	☐	☐
32. De klassenregels stel ik samen met de klas op.	☐	☐	☐
33. Ik laat een leerling kiezen uit verschillende taken.	☐	☐	☐
34. Ik geef leerlingen een bepaalde verantwoordelijkheid, zoals het verzorgen van de planten of het beantwoorden van de telefoon.	☐	☐	☐

Bijlage 3

Blanco vragenlijst wat weet en doet de leerkracht met faalangst?

Vragenlijst leerkracht om vast te stellen wat de leerkracht al weet van faalangst en hoe deze leerlingen worden begeleid.

Hieronder vindt u een aantal vragen. Door het beantwoorden van deze vragen wordt er een duidelijk beeld verkregen wat u nu al weet en doet met leerlingen met kenmerken van faalangst in uw klas. Mochten er vragen bij zijn die u niet wilt beantwoorden, daar deze misschien te persoonlijk zijn, bent u hier vrij in.

- 1. Wat doet u nu om erachter te komen of een leerling kenmerken van faalangst heeft? Maakt u bijvoorbeeld gebruik van signaleringslijsten en zo ja welke?**

- 2. Hoe ziet uw begeleiding aan leerlingen met kenmerken van faalangst er nu uit? Noteer kort wat u deze leerlingen extra biedt.**

- 3. Een leerling uit uw groep heeft heel hard gewerkt aan een schrijfp opdracht. Het ziet er netjes uit, alleen had de leerling beter tussen de lijnen mogen schrijven. Hoe zou u dit terugkoppelen aan uw leerling. Dus welke feedback zou u geven?**

4. **Heeft u al eens gehoord van de volgende termen? Zet een kruisje in het juiste hokje:**

	Ja	Nee
Cognitieve faalangst	☐	☐
Sociale faalangst	☐	☐
Motorische faalangst	☐	☐
Relationeel communiceren	☐	☐
Actieve en passieve faalangst.	☐	☐
Helpende gedachten	☐	☐

5. **Welke uitspraken over de begeleiding van leerlingen met kenmerken van faalangst zijn op u van toepassing? Zet daar een kruisje achter.**

Als ik negatieve feedback geef, combineer ik die met positieve feedback.	☐
Ik buig negatieve gedachten van leerlingen om in positieve gedachten.	☐
Een leerling met kenmerken van faalangst, geef ik niet te moeilijke taken. Het is immers belangrijk om succeservaringen op te doen.	☐
Ik betrek ouders bij de begeleiding van leerlingen met kenmerken van faalangst. We zorgen dat we de begeleiding op elkaar afstemmen.	☐
Ik laat de leerlingen merken wat hun gedrag of resultaat met mij als persoon doet.	☐
Een leerling met faalangst begeleid ik niet maar leid ik.	☐
Een leerling met faalangst geef ik zo min mogelijk negatieve feedback.	☐
Als ik een leerling een compliment geef, check ik altijd even hoe de leerling dit compliment ervaart.	☐

Bedankt voor het invullen van deze vragenlijst. De uitkomsten van deze lijst worden gebruikt om u een advies te kunnen geven over de begeleiding van leerlingen met kenmerken van faalangst.

Heeft u nog vragen of opmerkingen.? Wees zo vrij ze hieronder te noteren:

Vlak voor of tijdens spannende momenten	Nooit	Soms	Vaak
1. De leerling zweet.	☐	☐	☐
2. De leerling trilt.	☐	☐	☐
3. De leerling geeft aan zich niet lekker te voelen.	☐	☐	☐
4. De leerling ademt snel en hoog in het lichaam.	☐	☐	☐
5. De leerling gaat vaak naar het toilet.	☐	☐	☐
6. De leerling bloost of heeft rode vlekken	☐	☐	☐
7. De leerling stottert	☐	☐	☐
8. De leerling heeft een gespannen houding (schouders omhoog)	☐	☐	☐
9. De leerling is erg beweeglijk, friemelt.	☐	☐	☐
10. De leerling kijkt veel om zich heen.	☐	☐	☐
11. De leerling stelt vragen over wat hij moet doen.	☐	☐	☐
12. De leerling begint later dan anderen.	☐	☐	☐
13. De leerling begint met de moeilijkste opdrachten.	☐	☐	☐
14. De leerling werkt chaotisch.	☐	☐	☐
15. De leerling raakt in de war als hij op het eind zijn werk controleert.	☐	☐	☐
16. De leerling kan na afloop niet inschatten hoe hij het gedaan heeft.	☐	☐	☐
Algemeen	Nooit	Soms	Vaak
17. De leerling reageert gevoelig op de sfeer in de groep	☐	☐	☐
18. De leerling is stil/teruggetrokken (in voor hem onbekende situaties)	☐	☐	☐
19. De leerling is agressief of brutaal (in voor hem onbekende situaties)	☐	☐	☐
20. De leerling hangt de clown uit (in voor hem onbekende situaties)	☐	☐	☐
21. De leerling vraagt om feedback.	☐	☐	☐
22. De leerling accepteert complimenten moeilijk	☐	☐	☐
23. De leerling reageert gespannen op onverwachte situaties.	☐	☐	☐
24. De leerling geeft bij succes aan dit niet aan zichzelf te danken te hebben.	☐	☐	☐
25. De leerling zit lang aan zijn huiswerk. (voor groep 3/4 n.v.t.)	☐	☐	☐
26. De leerling leert veel uit zijn hoofd.	☐	☐	☐
27. De leerling heeft geen plezier in gym, handvaardigheids- of tekenles	☐	☐	☐
In de groep	Nooit	Soms	Vaak
28. De leerling voelt zich ongemakkelijk bij individueel contact met andere leerlingen.	☐	☐	☐
29. De leerling zoekt steun bij andere leerlingen.	☐	☐	☐
30. De leerling reageert overgevoelig op kritiek	☐	☐	☐
31. De leerling maakt negatieve opmerkingen over zichzelf.	☐	☐	☐
32. De leerling maak negatieve opmerkingen over anderen.	☐	☐	☐
33. De leerling doet zijn best om niet op te vallen in de groep.	☐	☐	☐
34. De leerling heeft moeite om nee te zeggen.	☐	☐	☐
Tijdens de uitleg of het zelfstandig werken	Nooit	Soms	Vaak
35. De leerling duikt weg als u een vraag aan de groep stelt.	☐	☐	☐
36. De leerling kijkt u niet aan tijdens de uitleg.	☐	☐	☐
37. De leerling heeft moeite om de uitleg van nieuwe stof te volgen.	☐	☐	☐
38. De leerling gaat druk doen als u tijdens de uitleg naar hem kijkt.	☐	☐	☐
39. De leerling stelt geen vragen.	☐	☐	☐
40. De leerling stelt veel en gedetailleerde vragen.	☐	☐	☐
41. De leerling vermijdt (moeilijke) opdrachten of verzet zich ertegen.	☐	☐	☐
42. De leerling stelt het beginnen aan een nieuwe taak uit.	☐	☐	☐
43. De leerling wacht af totdat anderen aan een taak beginnen.	☐	☐	☐
44. De leerling kiest een te makkelijke of een te moeilijke opdracht uit.	☐	☐	☐

Bijlage 5

Blanco aangepaste versie zelfbeeldschaal Jeninga 2008.

	Ja 	 Nee	In vergelijking met de rest van de klas ben ik bij de beste. 	In vergelijking bij de rest van de klas ben ik niet zo goed.
Ik ben goed in sport.	☐	☐	☐	☐
Ik leer snel	☐	☐	☐	☐
Ik maak makkelijk vrienden.	☐	☐	☐	☐
Ik zie er leuk uit	☐	☐	☐	☐
Ik kan goed op schieten met de juf.	☐	☐	☐	☐
Ik kan goed doorwerken	☐	☐	☐	☐
Ik ben behulpzaam.	☐	☐	☐	☐
Ik ben vaak blij.	☐	☐	☐	☐
Ik haal goede cijfers.	☐	☐	☐	☐
Ze vinden mij wel aardig.	☐	☐	☐	☐

Bijlage 6

Blanco kijkwijzer observeren kenmerken van faalangst bij leerlingen.

Als u de stelling duidelijk terug ziet bij een leerling, zet dan een kruisje bij ja. Neemt u onderstaande stellingen niet waar zet date en kruisje bij nee.	Ja	Nee	Indien ja, licht objectief toe wat u waarnam.
Tijdens de instructie			
1. De leerling blijft vragen stellen.	☐	☐	
2. De leerling voelt zich ongemakkelijk als er een vraag wordt gesteld.	☐	☐	
3. De leerling maakt opmerkingen als: makkelijk, dat kan ik al.	☐	☐	
4. De leerling wekt de indruk nauwelijks te luisteren of te horen wat er gezegd wordt als iets nieuws wordt uitgelegd.	☐	☐	
5. De leerling heeft moeite met het vasthouden van de grote lijnen tijdens de uitleg.	☐	☐	
6. De leerling is vaak en snel afgeleid	☐	☐	
Zelfstandig werken.			
7. De leerling begint niet direct met werken, maar kijkt eerst hoe anderen het doen.	☐	☐	
8. De leerling maakt negatieve opmerkingen tegen anderen en/of tegen zichzelf.	☐	☐	
9. Gumt vaak in het werk. Wil het graag netjes doen.	☐	☐	
10. De leerling gaat vaak naar het toilet.	☐	☐	
Algemeen			
11. De leerling vraagt veel feedback.	☐	☐	
12. De leerling vindt het belangrijk dat anderen positieve verwachtingen over hem hebben.	☐	☐	
13. De leerling lijkt niet te weten wat hij met een compliment moet.	☐	☐	
14. De leerling durft geen nee te zeggen.	☐	☐	
15. De leerling klaagt over hoofdpijn, buikpijn, enzovoorts.	☐	☐	

Bijlage 7
 Blanco vragenlijst ervaring leerkracht begeleiding.

Past de uitspraak bij jouw juf, zet dan een cirkeltje om de lachende smiley, past het niet bij jouw juf zet dan een cirkeltje om de droevige smiley.	Klopt!	Klopt niet!
Ik durf iets aan de juf te vragen als ik iets niet snap.		
De juf vertelt mij op een fijne manier wat ik niet goed gedaan heb en hoe ik dat de volgende keer anders zou kunnen doen.		
De juf ziet aan mij als er iets is en ze weet dit altijd goed op te lossen.		
De juf geeft mij vaak een compliment.		
De juf ziet het als ik verdrietig ben. Ze vraagt meteen wat er is.		
De juf geeft mij het gevoel dat ik het kan, ook als ik het moeilijk vindt.		
Ik moet eerst problemen zelf proberen op te lossen. Lukt het niet dan kan ik de juf om hulp vragen.		
Ik voel me op mijn gemak bij de juf.		
De juf geeft mij het gevoel dat ik goed ben zoals ik ben en dat ik er mag zijn.		
De juf heeft veel geduld, ze wordt niet snel boos.		
De juf kan mij geruststellen als ik bang ben voor iets.		
De juf zegt vaak tegen mij dat ik iets goed gedaan heb.		

Interview naar aanleiding van de ingevulde vragenlijst over de ervaring van de leerkracht begeleiding.

Afgenomen door:

Gesproken met:

Datum:

Wat zou je nog kunnen en willen toelichten bij de ingevulde vragenlijst die je hebt ingevuld over de begeleiding van de leerkracht? Wat vind je bijvoorbeeld goed en waarom? Wat werkt er niet zo goed voor jou en waarom?

Wat zou de juf mogen veranderen? Wat zou ze anders mogen doen, zodat ze jou beter kan begeleiden?

Hoe zou de juf dingen kunnen veranderen? Wat zou ze anders kunnen doen, zodat het jou helpt?

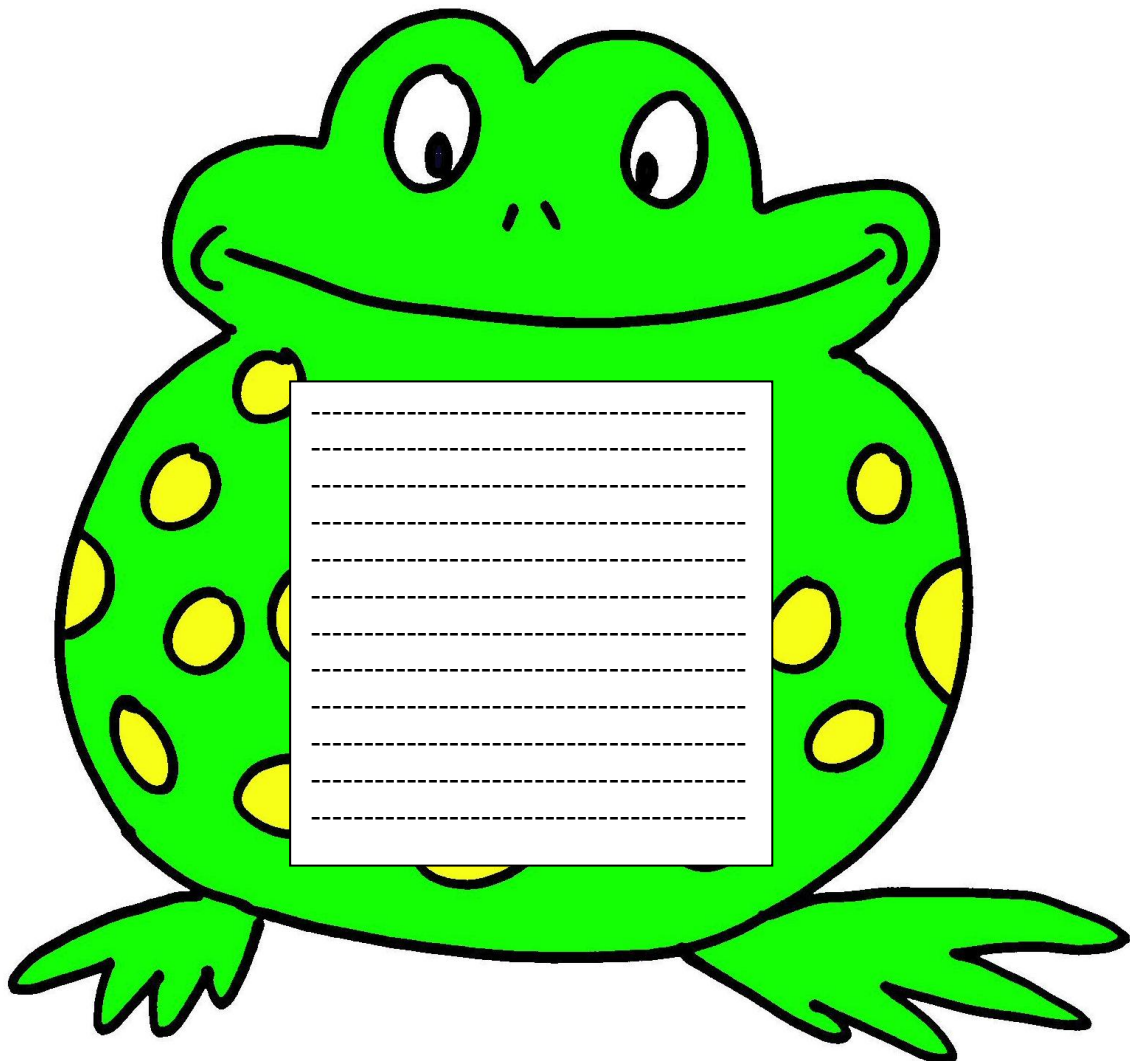
Bijlage 9
 Blanco formulier logboek leerkracht

Logboek week:		Ingevuld door: T. Rademakers
Wat heb ik deze week gedaan met:	Wat zijn mijn acties geweest?	Wat deed dit met de leerlingen met kenmerken van faalangst?
Relationeel communiceren		
Feedback geven		
Helpende gedachten		
Leerlingen problemen zelf laten oplossen		
Complimenten geven		

Bijlage 10

Blanco complimenten kikkers. (Bovee & Drijfhout, 2006)

In Bovee en Drijfhout (2006) zit een les over “kikkers”. Het doel van deze les is dat leerlingen kenmerken van faalangst zichzelf een opkikker geven. Ze schrijven voor zichzelf een compliment op of iets waar ze trots op zijn. Dit helpt ook om de leerlingen positief over zichzelf te laten denken. Deze complimenten worden op een plaatje van een kikker geschreven.

Bijlage 11

Twee uitgewerkte lessen ter begeleiding van faalangst. (Bokhove, 2011, p. 82-85)

Les 1

Welke gedachten zijn handig?

De leerlingen ordenen in deze les kaartjes met gedachten naar handig en niet handig. Het doel van deze les is het bevorderen van positief denken, door in te laten zien welke gedachten helpend zijn en welke niet.

Les 2

Trek een kaart.

In deze les mag elke leerling een eigenwijsje (van Beers), een soort coachingkaartje trekken. Het kaartje dat de leerling uit de stapel getrokken heeft, zal de leerling de hele week helpen bij moeilijke momenten. Met behulp van deze kaarten wordt het positief denken van de leerlingen bevordert.

De leerkracht voert deze lessen klassikaal uit en blijft na het geven van deze lessen actief bezig met het omzetten van negatieve gedachten in helpende gedachten. Elke maandagochtend gedurende de zes weken van het onderzoek, wordt aan het begin van de week een nieuw eigenwijsje getrokken. Voordat een nieuw kaartje wordt getrokken, wordt het oude kaartje even geëvalueerd. In de klas wordt ook een plek gecreëerd waar de leerlingen hun negatieve en helpende gedachten op kunnen hangen. Helper en bibber van de methode je bibbers de baas (Grisnich, 2009) kunnen hierbij helpen. Van de helpende gedachten, maken de leerlingen zelf eigenwijsjes met behulp van een werkblad om zelf eigenwijsjes te maken (bijlage 6) Daar dit klassikaal wordt aangeboden, kunnen de leerlingen die geen kenmerken van faalangst hebben de leerlingen met kenmerken van faalangst hierbij helpen. Zo kan er een soort van maatjeswerk ontstaan, waarbij de leerlingen elkaar ondersteunen in dit proces.

Bijlage 12

Blanco ABC- schema (Jansen & Verresen, 1998, in Wiltink, 2000)

Heb jij een bibber? Dat is niet fijn. Daar zullen we eens snel een helper van maken. Maar daarvoor moeten we eerst weten wat je allemaal gedacht en gevoeld hebt. Vul dit maar samen met je juf in en dan voel jij je snel weer fijn!

A1 Beschrijf wat de situatie is: ----- ----- ----- ----- -----	A2 Beschrijf hoe de situatie echt is: ----- ----- ----- ----- -----
B1 Wat dacht je? ----- ----- ----- ----- ----- -----	B2 Is je gedachten waar en helpt deze je? ----- ----- ----- ----- ----- -----
C1 Wat voelde je? ----- ----- ----- ----- ----- ----- Wat deed je? ----- ----- ----- ----- -----	C3 Wat had je willen voelen? ----- ----- ----- ----- ----- ----- Wat had je willen doen? ----- ----- ----- ----- -----
Helpende gedachte die ik bedacht heb: ----- ----- -----	

Bijlage 13

Inge vulde vragenlijst voorkomen van faalangst beginsituatie (Bokhove, 2011).

Leerkrachtvragenlijst

Voorkomen van faalangst

Inge vuld door: *T. Rademakers*

Datum: *22-03-11*

	Nooit	Soms	Vaak
1. Ik laat de leerlingen samenwerken in de klas.	☐	☒	☐
2. Ik noem de kinderen bij hun voornaam.	☐	☐	☒
3. Succes of verdriet van een individuele leerling bespreek ik met de klas.	☐	☐	☒
4. Ik ben er alert op dat de leerlingen elkaar niet uitlachen.	☐	☐	☒
5. Ik houd met de klas een weekopening en weeksluiting.	☒	☐	☐
6. Ik stimuleer de leerlingen om te proberen problemen zelf op te lossen.	☐	☒	☐
7. Ik laat de leerlingen weten dat ze bij mij terecht kunnen als ze hulp nodig hebben.	☐	☐	☒
8. Ik leg de nadruk op grote en kleine successen van leerlingen.	☐	☐	☒
9. Ik maak bemoedigende opmerkingen als een leerling een moeilijke taak uitvoert.	☐	☐	☒
10. In de klas praten we over faalangst.	☐	☒	☐
11. Ik bespreek met de klas dat fouten maken mag.	☐	☐	☒
12. Ik laat de leerlingen zien dat ik zelf ook wel eens een fout maak.	☐	☐	☒
13. Ik let erop dat leerlingen die slechte resultaten halen, zich ook door mij geaccepteerd voelen.	☐	☒	☐
14. Negatieve opmerkingen probeer ik positief te formuleren.	☐	☒	☐
15. Ik schrijf een compliment onder een goed gemaakt proefwerk.	☐	☒	☐
16. Een goed antwoord beloon ik met een krul.	☐	☐	☒
17. Ik leg uit waarom iets fout is.	☐	☒	☐
18. Ik vertel hoe een leerling zich de volgende keer kan verbeteren.	☐	☒	☐
19. Ik geef een leerling een compliment gericht op zijn persoon. (wat lief van je dat je met helpt)	☐	☐	☒
20. Negatieve feedback over een prestatie combineer ik met positieve feedback.	☐	☒	☐
21. Ik vertel een leerling wat zijn positieve resultaat voor mij persoonlijk betekent.	☐	☒	☐
22. Aan het begin van de les geef ik aan wat de leerlingen gaan leren.	☐	☒	☐
23. Aan het begin van de les vraag ik de leerlingen wat ze al weten van het nieuwe onderwerp.	☐	☒	☐
24. Ik geef de leerlingen tussendoor een toetsje dat nog niet bij de beoordeling meetelt.	☐	☒	☐
25. Ik geef ruim van te voren aan wanneer er een toets zal plaatsvinden.	☐	☐	☒
26. Toetsen kijk ik zo snel mogelijk na.	☐	☐	☒
27. Toetsen bespreek ik klassikaal en zo nodig individueel na.	☐	☒	☐
28. Een toets begin ik met de makkelijkste opdrachten. <i>niet</i>	☐	☒	☐
29. Moeilijke lesstof bied ik in kleine stukjes aan.	☐	☒	☐
30. Ik geef persoonlijke aandacht aan mijn leerlingen.	☐	☐	☒
31. Werkstukken en tekeningen van de leerlingen hang ik op in de klas.	☐	☐	☒
32. De klassenregels stel ik samen met de klas op.	☐	☐	☒
33. Ik laat een leerling kiezen uit verschillende taken.	☐	☒	☐
34. Ik geef leerlingen een bepaalde verantwoordelijkheid, zoals het verzorgen van de planten of het beantwoorden van de telefoon.	☐	☒	☐

Bijlage 14

Inge vulde vragenlijst voorkomen van faalangst eindsituatie (Bokhove, 2011).

Naam: datum 26-04-11 ingevuld door T Rodemakers.

	Nooit	Soms	Vaak
1. Ik laat de leerlingen samenwerken in de klas.	☐	☐	☒
2. Ik noem de kinderen bij hun voornaam.	☐	☐	☒
3. Succes of verdriet van een individuele leerling bespreek ik met de klas.	☐	☐	☒
4. Ik ben er alert op dat de leerlingen elkaar niet uitlachen.	☐	☐	☒
5. Ik houd met de klas een weekopening en weeksluiting.	☒	☐	☐
6. Ik stimuleer de leerlingen om te proberen problemen zelf op te lossen.	☐	☒	☐
7. Ik laat de leerlingen weten dat ze bij mij terecht kunnen als ze hulp nodig hebben.	☐	☐	☒
8. Ik leg de nadruk op grote en kleine successen van leerlingen.	☐	☐	☒
9. Ik maak bemoedigende opmerkingen als een leerling een moeilijke taak uitvoert.	☐	☐	☒
10. In de klas praten we over faalangst.	☐	☒	☐
11. Ik bespreek met de klas dat fouten maken mag.	☐	☐	☒
12. Ik laat de leerlingen zien dat ik zelf ook wel eens een fout maak.	☐	☐	☒
13. Ik let erop dat leerlingen die slechte resultaten halen, zich ook door mij geaccepteerd voelen.	☐	☒	☐
14. Negatieve opmerkingen probeer ik positief te formuleren.	☐	☐	☒
15. Ik schrijf een compliment onder een goed gemaakt proefwerk.	☐	☐	☒
16. Een goed antwoord beloon ik met een krul.	☐	☐	☒
17. Ik leg uit waarom iets fout is.	☐	☐	☒
18. Ik vertel hoe een leerling zich de volgende keer kan verbeteren.	☐	☐	☒
19. Ik geef een leerling een compliment gericht op zijn persoon. (wat lief van je dat je met helpt)	☐	☒	☐
20. Negatieve feedback over een prestatie combineer ik met positieve feedback.	☐	☐	☒
21. Ik vertel een leerling wat zijn positieve resultaat voor mij persoonlijk betekent.	☐	☒	☐
22. Aan het begin van de les geef ik aan wat de leerlingen gaan leren.	☐	☒	☐
23. Aan het begin van de les vraag ik de leerlingen wat ze al weten van het nieuwe onderwerp.	☐	☒	☐
24. Ik geef de leerlingen tussendoor een toetsje dat nog niet bij de beoordeling meetelt.	☐	☒	☐
25. Ik geef ruim van te voren aan wanneer er een toets zal plaatsvinden.	☐	☐	☒
26. Toetsen kijk ik zo snel mogelijk na.	☐	☐	☒
27. Toetsen bespreek ik klassikaal en zo nodig individueel na.	☐	☐	☒
28. Een toets begin ik met de makkelijkste opdrachten.	☐	☒	☐
29. Moeilijke lesstof bied ik in kleine stukjes aan.	☐	☐	☒
30. Ik geef persoonlijke aandacht aan mijn leerlingen.	☐	☐	☒
31. Werkstukken en tekeningen van de leerlingen hang ik op in de klas.	☐	☐	☒
32. De klassenregels stel ik samen met de klas op.	☐	☐	☒
33. Ik laat een leerling kiezen uit verschillende taken.	☐	☒	☐
34. Ik geef leerlingen een bepaalde verantwoordelijkheid, zoals het verzorgen van de planten of het beantwoorden van de telefoon.	☐	☒	☐

Bijlage 15

Inge vulde open vragenlijst wat weet en doet de leerkracht met faalangst.

Beginsituatie deel 1 vragenlijst faalangst

Vragenlijst leerkracht om vast te stellen wat de leerkracht al weet van faalangst en hoe deze leerlingen worden begeleid.

Hieronder vindt u een aantal vragen. Door het beantwoorden van deze vragen wordt er een duidelijk beeld verkregen wat u nu al weet en doet met leerlingen met kenmerken van faalangst in uw klas. Mochten er vragen bij zijn die u niet wilt beantwoorden, daar deze misschien te persoonlijk zijn, bent u hier vrij in.

Naam: J Rademakers Datum: 22-03-11

1. Wat doet u nu om erachter te komen of een leerling kenmerken van faalangst heeft? Maakt u bijvoorbeeld gebruik van signaleringslijsten en zo ja welke?

Ik maak geen gebruik van signaleringslijsten. Vaak is het mijn gevoel waar ik het op baseer. Een leerling die zenuwachtig overkomt, veel feedback vraagt, lang reageert op een vraag die gesteld wordt, dit zijn onder andere voor mij tekenen van mogelijke faalangst. Deze bevindingen bespreek ik met de intern begeleider en zo wordt nu bepaald of een leerling faalangstig is of niet.

2. Hoe ziet uw begeleiding aan leerlingen met kenmerken van faalangst er nu uit? Noteer kort wat u deze leerlingen extra biedt.

- 1) Ik probeer veel complimenten te geven. Ik laat merken dat ik trots ben op de leerling.
- 2) Ik let erop dat deze leerlingen niet te moeilijke opdrachten uitvoeren, maar veel succeservaringen opdoen.
- 3) Ik geef niet te veel negatieve feedback.

3. Een leerling uit uw groep heeft heel hard gewerkt aan een schrijfo opdracht. Het ziet er netjes uit, alleen had de leerling beter tussen de lijnen mogen schrijven. Hoe zou u dit terugkoppelen aan uw leerling. Dus welke feedback zou u geven?

Vaak zeg ik maar niet wat de leerling fout heeft gedaan, omdat ik bang ben dat dit een negatieve uitwerking heeft op het welzijn van de leerling. Soms doe ik het wel. In dit geval zou ik dan zeggen: "Netjes gewerkt, maar let er de volgende keer op dat je tussen de regels schrijft, dan wordt het nog mooier."

Beginsituatie deel 2 vragenlijst faalangst

4. Heeft u al eens gehoord van de volgende termen? Zet een kruisje in het juiste hokje:

	Ja	Nee
Cognitieve faalangst	☒	☐
Sociale faalangst	☒	☐
Motorische faalangst	☒	☐
Relationeel communiceren	☐	☒
Actieve en passieve faalangst.	☒	☐
Helpende gedachten	☒	☐

5. Welke uitspraken over de begeleiding van leerlingen met kenmerken van faalangst zijn op u van toepassing? Zet daar een kruisje achter.

Als ik negatieve feedback geef, combineer ik die met positieve feedback.	☒
Ik buig negatieve gedachten van leerlingen om in positieve gedachten.	☒
Een leerling met kenmerken van faalangst, geef ik niet te moeilijke taken. Het is immers belangrijk om succeservaringen op te doen.	☒
Ik betrek ouders bij de begeleiding van leerlingen met kenmerken van faalangst. We zorgen dat we de begeleiding op elkaar afstemmen.	☒
Ik laat de leerlingen merken wat hun gedrag of resultaat met mij als persoon doet.	☐
Een leerling met faalangst begeleid ik niet maar leid ik.	☒
Een leerling met faalangst geef ik zo min mogelijk negatieve feedback.	☒
Als ik een leerling een compliment geef, check ik altijd even hoe de leerling dit compliment ervaart.	☐

Bedankt voor het invullen van deze vragenlijst. De uitkomsten van deze lijst worden gebruikt om u een advies te kunnen geven over de begeleiding van leerlingen met kenmerken van faalangst.

Heeft u nog vragen of opmerkingen? Wees zo vrij ze hieronder te noteren:

Eindsituatie deel 1 vragenlijst faalangst

Vragenlijst leerkracht om vast te stellen wat de leerkracht al weet van faalangst en hoe deze leerlingen worden begeleid.

Hieronder vindt u een aantal vragen. Door het beantwoorden van deze vragen wordt er een duidelijk beeld verkregen wat u nu al weet en doet met leerlingen met kenmerken van faalangst in uw klas. Mochten er vragen bij zijn die u niet wilt beantwoorden, daar deze misschien te persoonlijk zijn, bent u hier vrij in.

Naam: T Rademakers Datum: 26-04-11

- 1. Wat doet u nu om erachter te komen of een leerling kenmerken van faalangst heeft? Maakt u bijvoorbeeld gebruik van signaleringslijsten en zo ja welke?**

Ik neem een faalangstsignaleringslijst af bij alle leerlingen van de groep. De leerlingen vullen de zelfbeeldschaal van jeninga in. Ik ga in gesprek met de leerlingen. De intern begeleider gaat voortaan leerlingen die in de twee lijsten omvallen nog observeren.

- 2. Hoe ziet uw begeleiding aan leerlingen met kenmerken van faalangst er nu uit? Noteer kort wat u deze leerlingen extra biedt.**

- Ik geef veel complimenten en let erop dat ik hierbij ook benadruk wat het gedrag voor mij of de omgeving betekent. Dit is niet altijd even makkelijk.
- Ik probeer zoveel mogelijk negatieve feedback te combineren met positieve feedback, maar ook dit is nog geen automatisme.
- Ik overleg met deze leerlingen wat ze van mijn begeleiding vinden en wat anders kan.
- Ik probeer ook moeilijke taken aan te bieden.

- 3. Een leerling uit uw groep heeft heel hard gewerkt aan een schrijfpdracht. Het ziet er netjes uit, alleen had de leerling beter tussen de lijnen mogen schrijven. Hoe zou u dit terugkoppelen aan uw leerling. Dus welke feedback zou u geven?**

Je hebt heel mooi geschreven. De lettervormen zijn allemaal goed. Om het de volgende keer nog mooier te laten zijn zou je erop kunnen letten om tussen de lijnen te schrijven.

Eindsituatie ingevulde vragenlijst deel 2

4. Heeft u al eens gehoord van de volgende termen? Zet een kruisje in het juiste hokje:

	Ja	Nee
Cognitieve faalangst	☒	☐
Sociale faalangst	☒	☐
Motorische faalangst	☒	☐
Relationeel communiceren	☒	☐
Actieve en passieve faalangst.	☒	☐
Helpende gedachten	☒	☐

5. Welke uitspraken over de begeleiding van leerlingen met kenmerken van faalangst zijn op u van toepassing? Zet daar een kruisje achter.

Als ik negatieve feedback geef, combineer ik die met positieve feedback.	☒
Ik buig negatieve gedachten van leerlingen om in positieve gedachten.	☒
Een leerling met kenmerken van faalangst, geef ik niet te moeilijke taken. Het is immers belangrijk om succeservaringen op te doen.	☐
Ik betrek ouders bij de begeleiding van leerlingen met kenmerken van faalangst. We zorgen dat we de begeleiding op elkaar afstemmen.	☒
Ik laat de leerlingen merken wat hun gedrag of resultaat met mij als persoon doet.	☒
Een leerling met faalangst begeleid ik niet maar leid ik.	☐
Een leerling met faalangst geef ik zo min mogelijk negatieve feedback.	☐
Als ik een leerling een compliment geef, check ik altijd even hoe de leerling dit compliment ervaart.	☒

Bedankt voor het invullen van deze vragenlijst. De uitkomsten van deze lijst worden gebruikt om u een advies te kunnen geven over de begeleiding van leerlingen met kenmerken van faalangst.

Heeft u nog vragen of opmerkingen? Wees zo vrij ze hieronder te noteren:

Bovenstaande punten bij vraag 5 zijn nu allemaal verbeterd, maar het is geen automatisme. Ik ben me meer bewust van wat deze leerlingen nodig hebben en probeer daarin te voorzien, zo goed als mogelijk.

Bijlage 16

Inge vulde kijkwijzers observaties leerkracht begin – en eindmeting.

Observatie beginsituatie deel 1

Datum: 30-03-2011		Inge vuld door: Angélique Mulder 18	
Kijkwijzer observatie leerkracht.			
Hoe geeft de leerkracht positieve feedback? Doet de leerkracht aan relationeel communiceren, d.w.z. dat de leerkracht duidelijk laat blijken wat het gedrag of resultaat voor haar betekent of voor de omgeving van de leerling.	- Tanja geeft een leerling de kans om op een aparte plaats te werken zodat ze beter kan werken. - Veel positief stimuleren. Geeft veel complimenten. - Tanja geeft steeds aan dat voor haar belangrijk is: rust, opgeruimd tafeltje, niet door elkaar heen praten, zelfstandig werken. Hier worden regelmatig complimentes voor gegeven. - Tanja praat veel met de lln. Ze vraagt hierbij om juiste taal van de lln		
Op welke manier geeft de leerkracht negatieve feedback? Wordt dit bijvoorbeeld gecombineerd met positieve feedback? En geeft de leerkracht dan ook tips over hoe het de volgende keer anders kan en waarom dingen fout zijn?	- gr. 4: Ik vond het dit keer tijdens lekker lezen minder goed gaan. Jullie kijken vaak rond en waren niet aan het werk. Ik hoop dat dit morgen beter gaat. - Tanja, steek eens een vinger op, want je praat er de hele tijd doorheen. De lln neemt dit gelaten op, gaat en ligt weer in haar taalboek.		
Geeft de leerkracht vaak complimenten? Zo ja schrijf er een aantal op. Controleert de leerkracht ook hoe dit compliment bij de leerling binnenkomt?	- gr. 3: Ik vind dat het werken aan de computer tijdens lekker lezen erg goed ging. Jullie gingen zelf naar de computer en ook weer zelf terug naar je plek. Verder geen controle. - gr. 3: Wat een mooie zin, ik weet zeker dat jullie dit allemaal kunnen. - Tanja geeft erg vaak een compliment. Ik weet niet of ze door		
Helpt de leerkracht leerlingen om in de zone van naaste ontwikkeling te werken? Zo ja, waaruit blijkt dit? Bijvoorbeeld door bemoedigende opmerkingen zoals je kunt het of ga zo door. Indien nee, wat zegt de leerkracht dan?	- Ik weet zeker dat jullie straks allemaal een mooie zin maken. - Maak er iets moois van, kleur het in. Tanja checkt vaak of iedereen het begrijpt. Heel goed - valkuil: kinderen worden dan niet uitgedaagd zelf oplossingen te bedenken.		heeft hoe deze binnen komen

Bijlage 16

Ingevulde kijkwijzers observaties leerkracht begin – en eindmeting.

Observatie beginsituatie deel 2

Vertoont de leerkracht consistent, voorspelbaar en duidelijk gedrag? Denk hierbij aan heldere regels en het consequent toepassen hiervan.	- "Iullie weten dat ik nu eerst uitleg aan gr. 4 ga geven". - Gr. 3 weet precies wat ze moeten doen. Alle kinderen werken betrokken en stil aan hun werk, terwijl Tanja instructie aan gr. 4 geeft. - Tanja geeft van te voren de voorwaarden voor een goede samenwerking en welke keuzes hierin gemaakt kunnen worden. - Veel structuur, alles wordt uitgelgd en visueel ondersteund door bord.
Geeft de leerkracht de leerling de vrijheid om autonoom te zijn? Of is de leerkracht juist veel te zorgend? Waaruit blijkt dit?	- Ja, b.v. Tanja, ik weet dat je graag wil vertellen, maar zoals je weet zal ik alles vertellen, zodat je geen vragen meer hebt. - Kinderen krijgen de gelegenheid om na te denken over alternatieven werkwijze. Een lln gaf aan dat ze liever niet wilde samenwerken. Tanja gaat hier positief op in.
Wordt de les geëvalueerd? Zo ja op welke manier? Geeft de leerkracht aan wat goed is, maar ook wat de volgende keer anders zou kunnen.	De vorige taalles wordt niet geëvalueerd. De les van lekker lezen wordt geëvalueerd. De tentles van gr. 3 wordt positief geëvalueerd. Tanja vraagt hoe het gegaan is en vraagt Steffi hoe het ging op het rustige plekje.
Hoe creëert de leerkracht een pedagogische sfeer waar de leerlingen zich veilig en vertrouwd in kunnen voelen?	Positieve feedback, ruimte voor autonomie van de leerlingen. Stimuleert de leerlingen, luistert, vriendelijke stemgebruik, geduld en duidelijke regels die consequent worden doorgevoerd. Kinderen zijn rustig en betrokken. Ik zie dat iedereen al aan het werk is, heel gaai.

- * Tijdens vertingde instructie veel aandacht voor individuele leerling.
- * Vertelt precies wat ze gaat doen, kinderen weten waar ze aan toe zijn.

Bijlage 16

Inge vulde kijkwijzers observaties leerkracht begin – en eindmeting.

Observatie eindsituatie deel 1

Datum: 16-05-2011		Ingevuld door: A. Mulder	
Kijkwijzer observatie leerkracht.			
Hoe geeft de leerkracht positieve feedback? Doet de leerkracht aan relationeel communiceren, d.w.z. dat de leerkracht duidelijk laat blijken wat het gedrag of resultaat voor haar betekent of voor de omgeving van de leerling.	Het buitenspel wordt geëvalueerd op een positieve manier. Er wordt gesproken over het gewenste gedrag.		
Op welke manier geeft de leerkracht negatieve feedback? Wordt dit bijvoorbeeld gecombineerd met positieve feedback? En geeft de leerkracht dan ook tips over hoe het de volgende keer anders kan en waarom dingen fout zijn?	Negatieve feedback wordt gegeven door eerst iets positiefs te zeggen en daaraan gekoppeld wat er niet mag. Er wordt ook besproken hoe je het ook kunt doen de volgende keer.		
Geeft de leerkracht vaak complimenten? Zo ja, schrijf er een aantal op. Controleert de leerkracht ook hoe dit compliment bij de leerling binnenkomt?	ja,	Ik zag dat Ros en Ros heel goed samen gespeeld hebben. De l.k. laat schiltes vallen zodat de l.l.n. eventueel kunnen reageren.	
Helpt de leerkracht leerlingen om in de zone van naaste ontwikkeling te werken? Zo ja, waaruit blijkt dit? Bijvoorbeeld door bemoedigende opmerkingen zoals je kunt het of ga zo door. Indien nee, wat zegt de leerkracht dan?	Jullie mogen alvast aan het werk, het is best moeilijk, maar ik weet dat jullie dit kunnen maken.		

Bijlage 16

Ingevulde kijkwijzers observaties leerkracht begin – en eindmeting.

Observatie eindsituatie deel 2

Vertoont de leerkracht consistent, voorspelbaar en duidelijk gedrag? Denk hierbij aan heldere regels en het consequent toepassen hiervan.	Er worden regels van herhaald over werkhouding alvorens de les begint. Het digibord wordt actief ingezet. b.v. d.m.v. stoplichten. Niet door elkaar heen praten, beurtgedrag, niet zomaar door de klas praten. Vinger opsteken.
Geeft de leerkracht de leerling de vrijheid om autonoom te zijn? Of is de leerkracht juist veel te zorgend? Waaruit blijkt dit?	De leerkracht is zeker zorgend, maar heeft ook ruimte voor de eigenaardigheden van de l.l.n. De l.l.n. mogen wel zijn zoals ze zijn binnen de gewenste grenzen. Deze grenzen zijn goed in balans. l.l.n. zijn ontspannen. De l.k. overlegt welke werkvorm het beste is. Sommige kinderen begrijpen het, andere niet. Er wordt gekozen voor een instructietafel i.p.v. klassikale instructie.
Wordt de les geëvalueerd? Zo ja op welke manier? Geeft de leerkracht aan wat goed is, maar ook wat de volgende keer anders zou kunnen.	Het buitenspel wordt geëvalueerd. Er wordt duidelijk aangegeven wat er allemaal goed is gegaan. Hier worden ook complimenten voor gegeven. Verder wordt er ook gesproken over dingen die de volgende keer anders kunnen. l.l.n. zijn hier betrokken bij bezig.
Hoe creëert de leerkracht een pedagogische sfeer waar de leerlingen zich veilig en vertrouwd in kunnen voelen?	Door te praten over gewenst gedrag en het geven van complimenten. l.l.n. worden positief benaderd en vervolgens verteld wat ze nog beter of anders kunnen doen. Er wordt uitgelegd waarom ze iets wel of niet moeten doen.

Er heerst rust in de klas.

Bijlage 17

Inge vulde faalangstsignaleringslijst (Bokhove, 2011) van de beginsituatie.

Naam: N... ingevuld door: J Rademakers datum: 22-03-11

Vlak voor of tijdens spannende momenten		Nooit	Soms	Vaak
1.	De leerling zweet.	☒	☐	☐
2.	De leerling trilt.	☐	☒	☐
3.	De leerling geeft aan zich niet lekker te voelen.	☐	☐	☒
4.	De leerling ademt snel en hoog in het lichaam.	☐	☐	☒
5.	De leerling gaat vaak naar het toilet.	☐	☐	☒
6.	De leerling bloost of heeft rode vlekken	☐	☒	☐
7.	De leerling stottert	☒	☐	☐
8.	De leerling heeft een gespannen houding (schouders omhoog)	☐	☐	☒
9.	De leerling is erg beweeglijk, friemelt.	☐	☐	☒
10.	De leerling kijkt veel om zich heen.	☐	☐	☒
11.	De leerling stelt vragen over wat hij moet doen.	☐	☐	☒
12.	De leerling begint later dan anderen.	☐	☐	☒
13.	De leerling begint met de moeilijkste opdrachten.	☒	☐	☐
14.	De leerling werkt chaotisch.	☒	☐	☐
15.	De leerling raakt in de war als hij op het eind zijn werk controleert.	☐	☐	☒
16.	De leerling kan na afloop niet inschatten hoe hij het gedaan heeft.	☐	☐	☒
Algemeen		Nooit	Soms	Vaak
17.	De leerling reageert gevoelig op de sfeer in de groep	☐	☐	☒
18.	De leerling is stil/teruggetrokken (in voor hem onbekende situaties)	☐	☐	☒
19.	De leerling is agressief of brutaal (in voor hem onbekende situaties)	☒	☐	☐
20.	De leerling hangt de clown uit (in voor hem onbekende situaties)	☒	☐	☐
21.	De leerling vraagt om feedback.	☐	☐	☒
22.	De leerling accepteert complimenten moeilijk	☐	☒	☐
23.	De leerling reageert gespannen op onverwachte situaties.	☐	☒	☐
24.	De leerling geeft bij succes aan dit niet aan zichzelf te danken te hebben.	☐	☐	☒
25.	De leerling zit lang aan zijn huiswerk. (voor groep 3/4 n.v.t)	☒	☐	☐
26.	De leerling leert veel uit zijn hoofd.	☒	☐	☐
27.	De leerling heeft geen plezier in gym, handvaardigheids- of tekenles	☒	☐	☐
In de groep		Nooit	Soms	Vaak
28.	De leerling voelt zich ongemakkelijk bij individueel contact met andere leerlingen.	☐	☐	☒
29.	De leerling zoekt steun bij andere leerlingen.	☒	☐	☐
30.	De leerling reageert overgevoelig op kritiek	☐	☐	☒
31.	De leerling maakt negatieve opmerkingen over zichzelf.	☐	☒	☐
32.	De leerling maak negatieve opmerkingen over anderen.	☒	☐	☐
33.	De leerling doet zijn best om niet op te vallen in de groep.	☐	☐	☒
34.	De leerling heeft moeite om nee te zeggen.	☐	☒	☐
Tijdens de uitleg of het zelfstandig werken		Nooit	Soms	Vaak
35.	De leerling duikt weg als u een vraag aan de groep stelt.	☒	☐	☐
36.	De leerling kijkt u niet aan tijdens de uitleg.	☐	☐	☒
37.	De leerling heeft moeite om de uitleg van nieuwe stof te volgen.	☐	☐	☒
38.	De leerling gaat druk doen als u tijdens de uitleg naar hem kijkt.	☒	☐	☐
39.	De leerling stelt geen vragen.	☒	☐	☐
40.	De leerling stelt veel en gedetailleerde vragen.	☐	☒	☐
41.	De leerling vermijdt (moeilijke) opdrachten of verzet zich ertegen.	☒	☐	☐
42.	De leerling stelt het beginnen aan een nieuwe taak uit.	☐	☒	☐
43.	De leerling wacht af totdat anderen aan een taak beginnen.	☐	☐	☒
44.	De leerling kiest een te makkelijke of een te moeilijke opdracht uit.	☒	☐	☐

Bijlage 18

Ingevulde aangepaste versie zelfbeeldschaal (Jeninga,2008) beginsituatie.

Naam: R.
Datum: 22-03-11

	Ja 	 Nee	In vergelijking met de rest van de klas ben ik bij de beste. 	In vergelijking bij de rest van de klas ben ik niet zo goed.
Ik ben goed in sport.	☒	☐	☒	☐
Ik leer snel	☒	☐	☒	☐
Ik maak makkelijk vrienden.	☒	☐	☒	☐
Ik zie er leuk uit	☒	☐	☒	☐
Ik kan goed op schieten met de juf.	☐	☒	☐	☒
Ik kan goed doorwerken	☐	☒	☐	☒
Ik ben behulpzaam.	☐	☒	☐	☒
Ik ben vaak blij.	☐	☒	☐	☒
Ik haal goede cijfers.	☐	☒	☐	☒
Ze vinden mij wel aardig.	☐	☒	☐	☒

Bijlage 19
Observaties leerlingen.

N.H

J. Rademakers

18-03-11

Als u de stelling duidelijk terug ziet bij een leerling, zet dan een kruisje bij ja. Neemt u onderstaande stellingen niet waar zet date en kruisje bij nee.	Ja	Nee	Indien ja, licht objectief toe wat u waarnam.
Tijdens de instructie			
1. De leerling blijft vragen stellen.	☒	☐	Ze blijft vragen over het werk stellen.
2. De leerling voelt zich ongemakkelijk als er een vraag wordt gesteld.	☒	☐	Ze wordt onrustig. Ademt hoog en geeft vragend antwoord.
3. De leerling maakt opmerkingen als: makkelijk, dat kan ik al.	☐	☒	
4. De leerling wekt de indruk nauwelijks te luisteren of te horen wat er gezegd wordt als iets nieuws wordt uitgelegd.	☒	☐	Ze priemt de hele tijd met haar etui. Kijkt naar de grond. Als de leerkracht wat vraagt weet ze waar het over gaat.
5. De leerling heeft moeite met het vasthouden van de grote lijnen tijdens de uitleg.	☐	☒	
6. De leerling is vaak en snel afgeleid	☒	☐	Ze priemt met de etui en kijkt rond.
Zelfstandig werken.			
7. De leerling begint niet direct met werken, maar kijkt eerst hoe anderen het doen.	☒	☐	Ze kijkt in haar groepje hoe de andere leerlingen de opdrachten maken.
8. De leerling maakt negatieve opmerkingen tegen anderen en/of tegen zichzelf.	☐	☒	
9. Gumt vaak in het werk. Wil het graag netjes doen.	☒	☐	Gumt vaak een wafeltje uit en schuift het opnieuw.
10. De leerling gaat vaak naar het toilet.	☒	☐	Direct na de uitleg.
Algemeen			
11. De leerling vraagt veel feedback.	☒	☐	Vind je dit goed zo juf? Is dit netjes juf?
12. De leerling vindt het belangrijk dat anderen positieve verwachtingen over hem hebben.	☒	☐	Ze huult als een ander kind tegen juf vertelt dat N. een opdracht vergeten is.
13. De leerling lijkt niet te weten wat hij met een compliment moet.	☒	☐	Ze kijkt naar leden bij het krijgen van een compliment.
14. De leerling durft geen nee te zeggen.	☐	☒	
15. De leerling klaagt over hoofdpijn, buikpijn, enzovoorts.	☒	☐	Buikpijn.

Bijlage 20

Inge vulde vragenlijsten leerkrachtbegeleiding begin- en eindsituatie.

Naam: M. J. J. Datum: 22-03-11

Past de uitspraak bij jouw juf, zet dan een cirkeltje om de lachende smiley, past het niet bij jouw juf zet dan een cirkeltje om de droevige smiley.	Klopt!	Klopt niet!
Ik durf iets aan de juf te vragen als ik iets niet snap.		
De juf vertelt mij op een fijne manier wat ik niet goed gedaan heb en hoe ik dat de volgende keer anders zou kunnen doen.		
De juf ziet aan mij als er iets is en ze weet dit altijd goed op te lossen.		
De juf geeft mij vaak een compliment.		
De juf ziet het als ik verdrietig ben. Ze vraagt meteen wat er is.		
De juf geeft mij het gevoel dat ik het kan, ook als ik het moeilijk vindt.		
Ik moet eerst problemen zelf proberen op te lossen. Lukt het niet dan kan ik de juf om hulp vragen.		
Ik voel me op mijn gemak bij de juf.		
De juf geeft mij het gevoel dat ik goed ben zoals ik ben en dat ik er mag zijn.		
De juf heeft veel geduld, ze wordt niet snel boos.		
De juf kan mij geruststellen als ik bang ben voor iets.		
De juf zegt vaak tegen mij dat ik iets goed gedaan heb.		

Bijlage 20

Inge vulde vragenlijsten leerkrachtbegeleiding begin- en eindsituatie.

Naam: Mooij Datum: 27-04-11

Past de uitspraak bij jouw juf, zet dan een cirkeltje om de lachende smiley, past het niet bij jouw juf zet dan een cirkeltje om de droevige smiley.	Klopt!	Klopt niet!
Ik durf iets aan de juf te vragen als ik iets niet snap.		
De juf vertelt mij op een fijne manier wat ik niet goed gedaan heb en hoe ik dat de volgende keer anders zou kunnen doen.		
De juf ziet aan mij als er iets is en ze weet dit altijd goed op te lossen.		
De juf geeft mij vaak een compliment.		
De juf ziet het als ik verdrietig ben. Ze vraagt meteen wat er is.		
De juf geeft mij het gevoel dat ik het kan, ook als ik het moeilijk vindt.		
Ik moet eerst problemen zelf proberen op te lossen. Lukt het niet dan kan ik de juf om hulp vragen.		
Ik voel me op mijn gemak bij de juf.		
De juf geeft mij het gevoel dat ik goed ben zoals ik ben en dat ik er mag zijn.		
De juf heeft veel geduld, ze wordt niet snel boos.		
De juf kan mij geruststellen als ik bang ben voor iets.		
De juf zegt vaak tegen mij dat ik iets goed gedaan heb.		

Interview naar aanleiding van de ingevulde vragenlijst over de ervaring van de leerkracht begeleiding.

Afgenomen door: T. Rademakers

Gesproken met: T.E

Datum: 22-03-11

Beginsituatie

Wat zou je nog kunnen en willen toelichten bij de ingevulde vragenlijst die je hebt ingevuld over de begeleiding van de leerkracht? Wat vind je bijvoorbeeld goed en waarom? Wat werkt er niet zo goed voor jou en waarom?

Ik durf de juf niet zo goed iets te vragen, als ze bezig is met groep 3. Dit mag dan niet en daar raak ik van in paniek. Ik ben bang dat ik iets dan niet weet. Als de juf mij vertelt wat ik niet goed heb gedaan blijft dit heel erg hangen. Ik heb dan het idee dat ik niks goed heb gedaan. De juf geeft me wel veel complimenten, maar ik geloof er zelf niet zo in. Om deze reden kan de juf mij ook niet het gevoel geven dat ik het kan als ik iets moeilijk vind. Ik denk te snel dat ik het niet kan. De juf doet wel erg haar best, maar ik voel me niet vrolijk.

Wat zou de juf mogen veranderen? Wat zou ze anders mogen doen, zodat ze jou beter kan begeleiden?

Meer complimenten geven aan mij en mij helpen om dan ook te geloven in die complimenten. Als ik iets niet goed gedaan heb, dan niet alleen maar vertellen wat ik niet goed heb gedaan. Mij helpen om minder negatief te denken over mezelf. Dit helpt me namelijk niet. De juf lost te snel problemen op. Ik krijg niet de kans om dit zelf te doen.

Hoe zou de juf dingen kunnen veranderen? Wat zou ze anders kunnen doen, zodat het jou helpt?

Onderstaande punten zijn met behulp van een beetje sturing uit het interview gekomen.

Als er iets niet goed is aan het werk, eerst vertellen wat er wel goed is. Mij laten inzien dat ik heel veel dingen wel goed heb gedaan.

Bibbers omzetten in helpers. Dit doe ik samen met de juf door een blad in te vullen (ABC-schema).

De juf komt na de uitleg bij mij langs en vraagt of het gaat lukken.

De juf vraagt aan mij of het compliment binnenkomt.

Ik schrijf zelf elke dag een compliment voor mezelf op een kikker.

Niet te snel ingrijpen als er problemen zijn.

Interview naar aanleiding van de ingevulde vragenlijst over de ervaring van de leerkracht begeleiding.

Afgenomen door: T. Rademakers

Gesproken met: T.E

Datum: 27-04-11

Wat zou je nog kunnen en willen toelichten bij de ingevulde vragenlijst die je hebt ingevuld over de begeleiding van de leerkracht? Wat vind je bijvoorbeeld goed en waarom? Wat werkt er niet zo goed voor jou en waarom?

De juf helpt mij heel goed om bibbers om te zetten in helpers. Zelfs zo goed, dat ik mezelf moed inspreek als ik bibbers heb. Ik geloof de complimenten van de juf meer, doordat ze navraagt hoe ze binnenkomen. Ze vertelt ook waarom ik iets goed gedaan heb. De kikkers met complimenten schrijven vond ik in het begin moeilijk, maar op een gegeven moment vond ik het erg leuk om te doen. Ik zou wel nog meer nee willen leren zeggen. Ik durf nu wel dingen aan de juf te vragen en voel me minder onzeker als ik aan het werk ga.

Wat zou de juf mogen veranderen? Wat zou ze anders mogen doen, zodat ze jou beter kan begeleiden?

De juf mag nog vaker iets positiefs zeggen voordat ze vertelt wat ik niet goed heb gedaan. De juf laat me al meer dingen zelf oplossen, maar ze helpt me nog te snel hierbij.

Hoe zou de juf dingen kunnen veranderen? Wat zou ze anders kunnen doen, zodat het jou helpt?

De juf mag me blijven helpen zoals ze gedaan heeft de afgelopen weken. Ze mag vaker dingen die ik goed heb gedaan combineren, met wat ik nog kan verbeteren. Ik zou het fijn vinden als de juf me alleen helpt als ik erom vraag. Ik vind het fijn als ik weet dat ik haar dingen kan vragen. Verder vind ik het moeilijk om nee te zeggen tegen anderen. Misschien dat de juf hier iets meekan doen. Maar hoe weet ik niet.

Bijlage 22

Inge vulde aangepaste versie zelfbeeldschaal (Jeninga,2008) eindsituatie.

R. 27-04-11

	Ja 	 Nee	In vergelijking met de rest van de klas ben ik bij de beste. 	In vergelijking bij de rest van de klas ben ik niet zo goed.
Ik ben goed in sport.	☒	☐	☒	☒
Ik leer snel	☒	☐	☒	☐
Ik maak makkelijk vrienden.	☐	☒	☐	☒
Ik zie er leuk uit	☐	☒	☐	☒
Ik kan goed op schieten met de juf.	☒	☐	☒	☐
Ik kan goed doorwerken	☐	☒	☐	☒
Ik ben behulpzaam.	☒	☐	☒	☐
Ik ben vaak blij.	☒	☐	☒	☐
Ik haal goede cijfers.	☒	☐	☒	☐
Ze vinden mij wel aardig.	☒	☐	☒	☐

Bijlage 23

Inge vulde faalangstsignaleringslijst (Bokhove, 2011) van de eindsituatie.

Naam n. ingevuld door: T. Rodemake datum 27-04-11

Vlak voor of tijdens spannende momenten		Nooit	Soms	Vaak
1.	De leerling zweet.	☒	☐	☐
2.	De leerling trilt.	☒	☐	☐
3.	De leerling geeft aan zich niet lekker te voelen.	☐	☐	☒
4.	De leerling ademt snel en hoog in het lichaam.	☐	☒	☐
5.	De leerling gaat vaak naar het toilet.	☐	☐	☒
6.	De leerling bloost of heeft rode vlekken	☐	☒	☐
7.	De leerling stottert	☒	☐	☐
8.	De leerling heeft een gespannen houding (schouders omhoog)	☐	☐	☒
9.	De leerling is erg beweeglijk, friemelt.	☐	☐	☒
10.	De leerling kijkt veel om zich heen.	☐	☒	☐
11.	De leerling stelt vragen over wat hij moet doen.	☒	☐	☐
12.	De leerling begint later dan anderen.	☐	☒	☐
13.	De leerling begint met de moeilijkste opdrachten.	☒	☐	☐
14.	De leerling werkt chaotisch.	☒	☐	☐
15.	De leerling raakt in de war als hij op het eind zijn werk controleert.	☐	☒	☐
16.	De leerling kan na afloop niet inschatten hoe hij het gedaan heeft.	☐	☐	☒
Algemeen		Nooit	Soms	Vaak
17.	De leerling reageert gevoelig op de sfeer in de groep	☐	☒	☐
18.	De leerling is stil/teruggetrokken (in voor hem onbekende situaties)	☐	☒	☐
19.	De leerling is agressief of brutaal (in voor hem onbekende situaties)	☒	☐	☐
20.	De leerling hangt de clown uit (in voor hem onbekende situaties)	☒	☐	☐
21.	De leerling vraagt om feedback.	☐	☒	☐
22.	De leerling accepteert complimenten moeilijk	☐	☒	☐
23.	De leerling reageert gespannen op onverwachte situaties.	☐	☒	☐
24.	De leerling geeft bij succes aan dit niet aan zichzelf te danken te hebben.	☐	☒	☐
25.	De leerling zit lang aan zijn huiswerk. (voor groep 3/4 n.v.t)	☒	☐	☐
26.	De leerling leert veel uit zijn hoofd.	☒	☐	☐
27.	De leerling heeft geen plezier in gym, handvaardigheids- of tekenles	☒	☐	☐
In de groep		Nooit	Soms	Vaak
28.	De leerling voelt zich ongemakkelijk bij individueel contact met andere leerlingen.	☐	☐	☒
29.	De leerling zoekt steun bij andere leerlingen.	☒	☐	☐
30.	De leerling reageert overgevoelig op kritiek	☐	☒	☐
31.	De leerling maakt negatieve opmerkingen over zichzelf.	☒	☐	☐
32.	De leerling maakt negatieve opmerkingen over anderen.	☒	☐	☐
33.	De leerling doet zijn best om niet op te vallen in de groep.	☐	☐	☒
34.	De leerling heeft moeite om nee te zeggen.	☐	☒	☐
Tijdens de uitleg of het zelfstandig werken		Nooit	Soms	Vaak
35.	De leerling duikt weg als u een vraag aan de groep stelt.	☒	☐	☐
36.	De leerling kijkt u niet aan tijdens de uitleg.	☐	☐	☒
37.	De leerling heeft moeite om de uitleg van nieuwe stof te volgen.	☐	☒	☐
38.	De leerling gaat druk doen als u tijdens de uitleg naar hem kijkt.	☒	☐	☐
39.	De leerling stelt geen vragen.	☒	☐	☐
40.	De leerling stelt veel en gedetailleerde vragen.	☒	☐	☐
41.	De leerling vermijdt (moeilijke) opdrachten of verzet zich ertegen.	☒	☐	☐
42.	De leerling stelt het beginnen aan een nieuwe taak uit.	☒	☐	☐
43.	De leerling wacht af totdat anderen aan een taak beginnen.	☐	☒	☐
44.	De leerling kiest een te makkelijke of een te moeilijke opdracht uit.	☒	☐	☐

Bijlage 24
Ingevuld logboek

Logboek week: 13		Ingevuld door: T. Rademakers
Wat heb ik deze week gedaan met:	Wat zijn mijn acties geweest?	Wat deed dit met de leerlingen met kenmerken van faalangst?
Relationeel communiceren	<i>T. heeft S. geholpen, dat vond ik fijn, daardoor kon ik met R. werken. K. heeft zijn werk af, zo blijft er tijd over om wat anders te doen en ik hoef niet te mopperen dat je door met werken.</i>	<i>Door op deze manier een compliment te geven kwamen ze binnen bij de leerlingen. Ze straalden direct.</i>
Feedback geven	<i>Lekker lezen hard gewerkt, maar het mag de volgende keer iets zachter. T. steek je vinger eens op je kletst er de hele tijd doorheen. Bovenstaande feedback was niet goed. Het was niet gecombineerd met positief en ik geef ook niet aan hoe ze volgende keer kunnen verbeteren en waarom.</i>	<i>Leerlingen keken verbaasd. Ze vonden dat ze toch hun best hadden gedaan. T. moest huilen. Ze probeerde haar tranen te verbergen. Ze deed heel goed mee, maar stak alleen haar vinger niet op. Deze opmerking van mij heeft haar heel erg geraakt.</i>
Helpende gedachten	<i>Fouten maken mag. Zeg tegen jezelf dat je niet meer kan doen dan je best.</i>	<i>Dit kwam niet bij alle leerlingen binnen. Deze helpende gedachten waren te algemeen. Heb ook nog niet echt met een ABC – schema gewerkt.</i>
Leerlingen problemen zelf laten oplossen	<i>Bij onenigheid op de speelplaats over de verdeling bij een spel heb ik niet direct ingegrepen. Ik heb het van een afstand gevolgd en zelf laten oplossen.</i>	<i>Leerlingen losten het zelf op. Ik gaf hun hiervoor een compliment. Ze waren zichtbaar trots op zichzelf.</i>
Complimenten geven	<i>Wat kan groep 3 knap lezen. Groep 4 heeft heel goed zelfstandig gewerkt. N. wat heb je goed gelezen.</i>	<i>Deze complimenten bereikten niet altijd hun doel. Ze zijn te algemeen.</i>

Bijlage 24
Ingevuld logboek

Logboek week: 17		Ingevuld door: T. Rademakers
Wat heb ik deze week gedaan met:	Wat zijn mijn acties geweest?	Wat deed dit met de leerlingen met kenmerken van faalangst?
Relationeel communiceren	<i>Wat heeft groep 4 goed zelfstandig gewerkt, dat was fijn, want daardoor kon ik goed met groep 3 werken.</i> <i>R. wat fijn dat je zo hard gewerkt hebt en niet andere leerlingen gestoord hebt, dit vond iedereen fijn, want zo konden we allemaal goed doorwerken.</i>	<i>Groep 4 zag in dat door hun zelfstandigheid ze mij geholpen hadden. Ze zeiden ook dat ze ook al erg groot zijn en dit heel goed kunnen.</i> <i>R. gaf aan dat hij het fijn vond dat hij zo goed gewerkt had en merkte dat andere kinderen nu niet boos op hem werden, maar beaamden dat hij goed had gewerkt.</i>
Feedback geven	<i>N. van de 20 woorden die je gelezen hebt had je er 18 goed gelezen en maar 2 fout. Dat is knap.</i> <i>T. hebt hele mooie lettervormen geschreven en netjes tussen de lijntjes. Als je de volgende keer nog op de richting let is het helemaal in orde.</i>	<i>N. gaf aan dat ze dit compliment binnen kon laten komen, omdat duidelijk was dat ze het ook echt goed had gedaan.</i> <i>T. gaf aan dat ze het zo minder erg vind om te horen wat nog niet zo goed was.</i>
Helpende gedachten	<i>N. dacht dat ze meer fouten maakte dan dat ze goede antwoorden gaf. Ik ben krullen gaan tellen met haar. We hebben zo haar gedachten omgebogen.</i>	<i>N. gaf aan dat de gedachten niet helpend was en ook niet klopte. Ze kon de bibbers beter herkennen en spreekt ze ook uit.</i>
Leerlingen problemen zelf laten oplossen	<i>Meiden hadden ruzie in de klas. Ik heb ze het zelf laten uitpraten. Dit ging goed.</i> <i>Als leerlingen iets willen doen waar ik van twijfel of ze dit wel kunnen, laat ik dit te snel merken en neem het dan over.</i>	<i>Meiden waren er trots op dat ze het zelf hadden opgelost. Leerlingen gaan moeilijke dingen uit de weg, als ik ze niet stimuleer.</i>
Complimenten geven	<i>S. wat knap dat je rekenen binnen de tijd af had. Je gaf aan het moeilijk te vinden, maar hebt keihard gewerkt en maar twee foutjes gemaakt.</i>	<i>Door het compliment specifiek te maken, ziet de leerling dat het klopt wat ik zeg en dat ik het ook echt meen en niet zomaar iets zeg.</i>

Heb jij een bibber? Dat is niet fijn. Daar zullen we eens snel een helper van maken. Maar daarvoor moeten we eerst weten wat je allemaal gedacht en gevoeld hebt. Vul dit maar samen met je juf in en dan voel jij je snel weer fijn! 	
A1 Beschrijf wat de situatie is: <i>Ik ben mijn werk van lezen aan het maken. Ik zie iedereen werken en iedereen weet alles, behalve ik. Ik maak alleen maar fouten.</i>	A2 Beschrijf hoe de situatie echt is: <i>Iedereen is zijn werk aan het maken. Ik ben niet de enige die iets niet weet, want er vragen leerlingen aan elkaar dingen.</i>
B1 Wat dacht je? <i>Ik krijg dadelijk allemaal streepjes in mijn werk en geen krullen. Ik maak alleen maar fouten. Ik kan niks.</i>	B2 Is je gedachten waar en helpt deze je? <i>Deze gedachten helpen niet en klopt ook niet. Ik heb meer krullen dan dat ik streepjes (= fouten) heb. Fouten maken is niet erg dat mag.</i>
C1 Wat voelde je? <i>Ik kreeg buikpijn en voelde me erg dom.</i> Wat deed je? <i>Ik kon niet meer werken en ben tegen de juf gaan vertellen dat ik me niet lekker voelde.</i>	C3 Wat had je willen voelen? <i>Ik wil voelen dat ik het wel kan. Geen buikpijn meer.</i> Wat had je willen doen? <i>Ik zou gewoon door willen werken, zonder dat ik me druk maak.</i>
Helpende gedachte die ik bedacht heb: <i>Ik heb altijd meer krullen dan streepjes. Ik mag fouten maken.</i>	

Heb jij een bibber? Dat is niet fijn. Daar zullen we eens snel een helper van maken. Maar daarvoor moeten we eerst weten wat je allemaal gedacht en gevoeld hebt. Vul dit maar samen met je juf in en dan voel jij je snel weer fijn!		
A1 Beschrijf wat de situatie is: <i>Ik ben alleen aan het werk. Een aantal kinderen werken samen. Niemand wil met mij werken. Ik hoor mijn naam in een groepje.</i>	A2 Beschrijf hoe de situatie echt is: <i>Iedereen is aan het werk. Sommige kinderen werken samen. Ik werk alleen, want ik heb niemand gevraagd om mee samen te werken.</i>	
B1 Wat dacht je? <i>Ze hebben het over mij! Zie je nu wel, ze vinden mij niet aardig.</i>	B2 Is je gedachten waar en helpt deze je? <i>De gedachten helpen niet. Ik hoor mijn naam, misschien is het wel iets leuks wat ze zeggen. Ik ga het vragen.</i>	
C1 Wat voelde je? <i>Ik kreeg pijn in mijn buik en voelde me alleen.</i> Wat deed je? <i>Ik kon niet meer werken en keek boos naar de kinderen die het over mij hadden.</i>	C3 Wat had je willen voelen? <i>Geen onzekerheid. Ik hoef me niet alleen te voelen, want ik heb vrienden.</i> Wat had je willen doen? <i>Ik had willen vragen waarom ze mijn naam noemden.</i>	
Helpende gedachte die ik bedacht heb: <i>Ik hoor mijn naam. Als ik zeker wil weten waarom ga ik het vragen.</i> Notitie: <i>Bij navraag bleek het inderdaad niks vervelends te zijn. De andere kinderen noemde haar naam, omdat ze aan iemand anders uitlegden waarom sommige kinderen minder mochten maken bij rekenen.</i>		

Bijlage 26
Brief ouders.

Beste ouders, verzorgers van groep 3/4,

Dit schooljaar ga ik mijn tweejarige opleiding van remedial teaching aan de Fontys Hogeschool te Eindhoven, hopelijk met goed gevolg afronden. In het tweede leerjaar is het de bedoeling dat ik onderzoek ga doen naar een situatie in de groep waarin ik handelingsverlegenheid ervaar. Mijn onderzoek zal gaan over de begeleiding van leerlingen met kenmerken van faalangst. Hoe kan ik als leerkracht een positieve invloed hebben op het welbevinden van leerlingen met kenmerken van faalangst?

Voor dit onderzoek zal ik in de groep met behulp van signaleringslijsten en observaties gaan kijken welke leerlingen kenmerken van faalangst hebben en hier hulp op gaan zetten. Mijn eigen handelen wordt ook onder de loep genomen. Angelique, onze intern begeleider zal mij gedurende dit onderzoek een aantal keren observeren.

Mocht u het niet prettig vinden dat uw kind deelneemt aan dit onderzoek, dan kunt u dat via onderstaand strookje kenbaar maken. Uw kind zal ik dan ook niet betrekken binnen het onderzoek.

Het onderzoek zal na afloop ter inzage op school liggen voor geïnteresseerden. U hoeft er niet bang voor te zijn dat uw kind met naam en toenaam vernoemd zal worden binnen het onderzoek. De gegevens zullen anoniem worden verwerkt. Verder kan het zijn dat dit onderzoek wordt opgenomen binnen de HBO-kennisbank. Studenten van de Fontys hogescholen kunnen dit onderzoek dan bekijken. De kennis die ik heb opgedaan met dit onderzoek, kan zo gedeeld worden met andere studenten.

Mocht u er bezwaar tegen hebben dat u kind deelneemt aan dit onderzoek. Zou u dan zo vriendelijk willen zijn om onderstaand strookje voor vrijdag 15 februari weer bij mij in te leveren.

Mochten er verder nog vragen zijn, dan bent u natuurlijk welkom om op school langs te komen en een gesprek hierover aan te gaan.

Alvast bedankt voor uw medewerking

Juf Tanja

Datum:

De ouders van stellen het niet op prijs dat hun zoon/dochter (doorhalen wat niet van toepassing is) deel neemt aan het onderzoek naar de begeleiding van leerlingen met kenmerken van faalangst.

Handtekening: